

Negyven év a honismeret szolgálatában

Diószegi Lajos szakkörvezető tanár Hajdúszovát díszpolgára

A Maklári Pap Mór néptanító nevét viselő honismereti és környezetvédő szakkör 1951 óta működik Hajdúszováton. Létrehozója és megalakulása óta vezetője Diószegi Lajos tanár, a község művelődésének „napszámosa”, közéletének meghatározó személyisége. Tudomásom szerint ez az ország legrégebb, folyamatosan ugyanazon helyen és vezetővel tevékenykedő honismereti szakköre. Szellemi irányítója nem változott, s keretei között már az alapítók unokái is szorgoskodnak.

Közbevetőleg jegyzem meg, hogy egy évvel fiatalabb (tehát az idén 40 éves) a Szamosújvári Sándor vezette II. Rákóczi Ferenc Honismereti-Műemlékvédő-Idegenvezetői Szakkör Debrecenben, amely ugyan nevét, működési helyét, olykor intézményi gazdáját is kénytelen volt változtatni, de vezetőjének szívóssága, erős akarata a közösséget a mai napig megőrizte, virágoztatja.

Mindezen tények ellenére 1990-ben a honismereti mozgalomnak hivatalosan csak a 30. évfordulójáról emlékeztünk meg. Magyarázata: a helyi honismereti jellegű kezdeményezéseket a Hazafias Népfront és a Népművelési Intézet által 1960-ban közösen elkészített és megjelentetett irányelvek fogták össze országos méretű, tudatosan irányított-támogatott, a különféle közgyűjtemények, oktatási és művelődési intézmények által is elismert szakköri mozgalommá. Az alapokat azonban Diószegi Lajos és társai meg elődei rakták le, amikor belső indítatásból, hivatástudattól vezéreltetve szerte az országban létrehozták azokat a kisebb-nagyobb közösségeket, amelyek ápolták településük hagyományait, gyűjtötték szellemi, tárgyi emlékeit, írták krónikáját, s végezték történeti tudatformálással a szülőföld, a haza megismertetését, megszerettetését. E kezdeményezők áldozatos helytállása vívta ki a honismereti mozgalom polgárjogát olyan korban, amikor a torz politikai szemlélet az effajta önismeret és nemzettudat gyarapodást gyakran nem nézte jó szemmel, a mozgalom fejlődését gátolta, s bizony nem egy helyen a szakkör vezetőjét büntette.

Ezért is kimagasló esemény, hogy Diószegi Lajos szakkörvezető tanárt 40 éves honismereti szakköri munkásságáért Hajdúszovát önkormányzata a múlt év őszén a község díszpolgárává avatta.

Az 1991. október 19-i jubileumi megemlékezés – jelentőségéhez viszonyítva – szemérmesen visszafogott volt, pedig országos figyelmet érdemelt volna. A meghívó ünnepi foglalkozásra invitált, s az összejevetel jellegében az is maradt. A Kodály Zoltán Művelődési Otthonban szép számban gyűltek össze a régi és mai szakköri tagok, a község lakossága, vezetői, és képviseltette magát Debrecen is. A Himnusz eléneklése után Mátrai István, a művelődési otthon igazgatója mondott megnyitót, majd Diószegi Lajos szabályos szakköri foglalkozás keretében illesztve sorolta el – meg-megszakítva élő bemutatókkal – az eltelt 40 év jelentősebb eseményeit, tapasztalatait. Helyt kaptak ebben az alapító és későbbi tagok visszaemlékezései, a Hortobágytól Sárrétig vetélkedő élményei, a szakköri foglalkozások bensőséges emléke, a felnőttek szakkörének megalakítása, a riportkészítés módszere, az emléktábla-avatások, s megannyi esemény, történés, amelyek tovább munkálnak az emberek tudatában, s ott tükröződnek a község mai arculatán is.

Eljöttek a barátok, tisztelők is köszöntéseikkel. Így Debrecenből Szathmári Károly művészeti díjas karnagy, akinek vezényletével a hajdúszováti téves énekkara helyi gyűjtésű, illetve Kodály Zoltán, Vass Lajos, Halmos László feldolgozta népdalok előadásával emelte az ünnepség fényét. Szamosújvári Sándor honismereti szakfelügyelő a honismereti közösségek

jelentőségéről szól, kiemelve hajdúszováti vonatkozásait. Tóth Andrásné B. Nagy Ida alkalmi versével köszöntötte az évfordulót. Vajnáné Angyal Magdolna községi jegyző működött közre a zászlóátadásnál, szalagtűzésnél, s hozták virágcsokraikat, hálás köszönetüket felnőttek, gyerekek. Jelen voltak a szomszéd települések képviselői, a sorstársak, a honismereti mozgalom elkötelezettjei, mint például Erdei Gyula tanár Hajdúszoboszlóról, de hadd ne soroljam tovább a neveket.

S következett a meglepetés, a példa nélküli esemény: egy általános iskolai tanár honismereti szakkörvezetői munkásságáért elnyerte a község diszpolgára címet. Ilyen még nem fordult elő mozgalmunk történetében! Az önkormányzat erről szóló diplomáját Mózsik László, Hajdúszóvát község polgármestere adta át – nagy ünneplés közepette – Diószegi Lajos tanár úrnak.

Ezzel az önkormányzati testület önmagáról állított ki örökbecsű bizonyítványt. Hiszen ahol egy község képviselő-testülete és vezetősége így értékeli a kultúrát s annak apostolát, az önmagát minősíti.

A honismereti szövetség Diószegi Lajos érdemeit az 1973-ban alapított Honismereti Mozgalomért Emlékérem adományozásával ismerte el, amit egyébként már korábban megérdemelt volna.

Az ünnepséget hagyományápoló séta követte a község emlékhelyeire. Megkoszorúzták Gaál Zsigmond, Maklári Pap Mór emléktábláját, ez utóbbinak szobrát is. A jubileumi találkozó résztvevői megtekintették a bástyaszobát, a szakkör gyűjteményét, illetve kiállítási anyagát, amelyek mind e kis honismereti közösség szorgalmának, lelkesedésének maradandó eredményei. A szakkör barátai és munkatársai az ünnepi megemlékezés eseményeit filmen örökítették meg. Ez is példa lehet a másutt tevékenykedő honismereti közösségek számára.

Milyen tanulások vonhatók le e jubileumból?

A Hazafias Népfront megszűnésével ugyan szétesett az a keret, amelyben a honismereti mozgalom jól-rosszul, állandó politikai ellenőrzéssel, fékkel, de szervezeten működhetett, alapegységei: a szakkörök és egyéb közösségei azonban továbbra is dolgoznak. Ez is mutatja – amit egyébként mindig hirdettünk és bizonygattunk –, hogy a honismereti mozgalom önkéntes kezdeményezésből, a szülőföldjüket szerető, hagyományukat ápoló, azért tenni akaró emberek vágyából, akaratából született. (Előbb volt mozgalom, mint összefogó, a spontán mozgásokat mederbe terelő bizottsága.) Ezért nem szűnt meg a politikai változással. A parázs eleven, s ahogyan Hajdúszóvát is bizonyítja, a mozgalom él!

A demokratikus átalakulás, a politikai gyanakvás, előítélet megszünte serkentheti az önkormányzatokat – ha településük boldogulását elő kívánják segíteni –, hogy jobban támaszkodjanak a helyi önismeretre, öntudatra, a honismereti közösségekben megnyilvánuló öntevékeny állampolgári kezdeményezésekre.

A honismereti mozgalom közösségei, elkötelezettjei számára tehát kedvezőbb működési feltételek teremthetők meg helyileg. Véleményem szerint csupán három kiemelten fontos feladatra, dologra van szükség:

1. Minél több Diószegi Lajos lelkületű barátunk és munkatársunk folytassa eddigi tevékenységét, továbbá keresse és találja meg az új gazdasági, társadalmi körülményektől megszabott honismereti tevékenység hasznos helyi feladatait, formáit.

2. Hasson oda a honismereti szövetség, hogy az önkormányzatok – Hajdúszóvához hasonlóan – minél előbb ismerjék fel a honismereti mozgalomban rejlő, részükre is fontos nagy lehetőségeket; becsüljék meg a honismereti közösségeket és ezek vezetőit, kapjanak feladatokat a testületektől.

3. A Honismereti Szövetség – a változott körülmények közepette – alkossa meg, építse ki hatékony működési kereteit, alakzatát, teremtsen meg a folyamatos együttműködés feltételeit területi egységeivel; szövetségeseivel karöltve ismét kezdeményezzen országos akciókat, ezekhez adjon módszertani útmutatást; tájékoztódjék a helyi munkáról, a jó ötleteket karolja fel s tegye közzé.

Míndezek előrebocsátása után következzen Diószegi Lajos visszaemlékezése, valamint Szamosújvári Sándor Hajdúszóvát elhangzott baráti köszöntője.

Töltési Imre

Részletek Diószegi Lajos szakkörvezető tanár előadásából

Nagy szeretettel köszöntöm a kedves megjelenteket. Visszaemlékezésemben szeretném elmondani e nevezetes napon a negyven évet és négy hónapot felölelő honismereti szakkörvezetői munkám történetét, emlékeit, örömeit. Nem törekedhetem teljességre – bár több kötetnyi feldolgozott anyaggal rendelkezem –, így most csak mozaikszerűen, címszavak alá sűrítve, részterületeket érinthetek.

Első lépéseink

Oklevélszerzésem évétől – 1933-tól – tanórán kívül is sokat foglalkoztam kis gyermekcsoportokkal, s így megfelelő gyakorlatra és tapasztalatra tettem szert. Törvényként alakult ki bennem, hogy amit csináltak velük, azt előbb meg kell szerettetnem!

A történelem megszerettetését tanóráimon kezdtem el. Az alakulás évében elég sokat töprengtem, melyik lenne az az érdeklődést lekötő téma, amire a szakkörben mindannyian felfigyelnének, és sikerülne elérnem, hogy részükről a felfedezés élménye jusson érvényre.

Sikerült megtalálnom! A legrégebbivel, az ösközösségi vadászatokkal kezdtem. Ma is emlékszem, milyen érdeklődéssel hallgatták A nagy győzelem című történelmi olvasmány izgalmas epizódjait a félelmetes mamut legyőzéséről. Hasonló könyvek olvasására is felhívtam figyelmüket, amivel önművelési igényük fejlesztését szándékoztam elősegíteni.

Meggyőződésemmé vált, hogy jó úton járok, mert a foglalkozások anyaga a tanórán folyó oktatás és képzés lényeges kiegészítője volt. Rávettem őket, hogy a múlt felelevenítése mellett figyelemmel kell kísérjünk a jelen és a jövő alakulását is. Már az első évben – önkéntességi alapon –, főleg az iskola életéből, 47 dolgozat született. Az 1951/52-es iskolai év fontosabb eseményeinek leírása hű képet ad annak a tanévnek a feladatairól is. Az anyagot bekötöttem, s alakulásunk évének hiteles bizonyítékaként féltve őrzöm. Belső oldalán olvasható a szakköri névsor, a 38 név: Batár Ágnes, Bernáth István, Csillag Miklós, Dombóvári Margit, Gál Ferenc, Hajdú Imre, Hágel Gusztáv, Horváth Irén, Hódos Irén, István István, Izsó Lajos, Kapus Jolán, Kapus Sándor, Kiss Katalin, Komóczy József, Kozák Róza, Lajter Juliánna, Májer József, Meggyaszi Erzsébet, Horovitz Miklós, Mozsik Ida, Németh Julianna, Olajos Róza, Pozsgai Juliánna, Szécsi Irma, Szörnyü Ilona, Szöllösi Erzsébet, Tar Imre, Tar Vilma, Tóth András, Tóth Erzsébet, K. Tóth Irén, Tóth Kálmán, Tóth Mária, Tóth Róza, Varga László, Varjú Ilona, Vass Juliánna. A 38 szakköri tagból községünkben lakik ma is 12, elköltözött 23, meghalt 3.

Már az első évben hozzákezdünk használati tárgyak gyűjtéséhez. Az év végén 6 darab cserépedény és a dolgozatok alkották első kiállításunk anyagát. S mivel kiállításunkat az évrészához kapcsoltuk, a szülők érdeklődését is sikerült felkeltenuk.

Az 1953/54-es iskolai évben nemzeti történelmünkben válogattunk: az őshaza, vándorlás, honfoglalás, a hun-magyar mondavilág, az államalapítás voltak foglalkozásaink témái.

1958-ban – bár még mindig a történelemközpontúság volt ránk a jellemző – már megtalálható a helytörténet is. Nem is lehet történelmi látásmódot kialakítani úgy, hogy a hely története szerepet ne kapjon benne. A történeti eseményeknél hasznosnak találtam a nemzeti és a helyi történet kapcsolatának keresését, rámutatva, hogy a helyi esemény és az országos történet szoros egységet alkot. A hazaszeretetre nevelés egyik jelentős tényezője a hazai táj szeretete, mert a haza fogalmának is egyik legerősebb eleme a szülőföld, a táj, mely életünknek része, amelyhez erős érzelmi szálak fűződnek.

Egy évtized eltelte után rájöttünk, hogy nem is történelmi, hanem inkább helytörténeti szakkör vagyunk, sőt Tömöri Lajos: Hajdúszóvat gazdasági földrajza című munkájából kiemelt részek feldolgozásával már a honismeret talajára léptünk. Egyre több tárgyat gyűjtöttünk, de a magnóval történő gyűjtés, a helyes kérdésés módszerébe is igyekeztem a szakköri tagokat beavatni. Az általam – még a szakkör megalakulása előtti időkben – gyűjtött, szájhagyomány által őrzött anyagot foglalkozásokon ismerttettem, nemcsak ismeretszerzés céljából, hanem gyűjtési kedvük felkeltése érdekében is. Az 1970-es években 7. és 8. osztályos szakköri tagokkal gyűjtési gyakorlatokat is végeztünk.

Községünk nagyjait igyekeztünk felkutatni és érdemeiket elismertetni. Így például Maklár Pap Mór egykori rektortanítót érdemei alapján szakkörünk névadóul választotta, és 1987-ben az énekkar, az egykori dalárda 100 éves évfordulójakor községünk 37. utcáját szakkörünk ajánlatára az első karnagyáról, a polihisztor tanítóról, Gaál Zsigmondról nevezték el.

A foglalkozásokon a témák feldolgozásánál mindig fontos szerepet kapott a szép, érthető beszéd, szóbeli kifejezőképességük fejlesztése. Nagyobb vakációik utáni első foglalkozásokon rendszeresen beszámoltattam a gyermekeket élményeikről.

Nálunk szakköri hagyomány a riportkészítés módjának megtanítása, kis riportok készítése, bemutatása. Jelentős mennyiségű szalagos és 25 darab kazettás felvétel őrzi az emlékeket.

Vetélkedők

A gyűjtött anyagból több alkalommal rendeztünk a szakkörön belül úgynevezett házivetélkedőket. A derecskei járási vetélkedőn elért sikereinkről féltucat oklevél tanúskodik. 1981-ben beneveztünk a *Hortobágytól Sárrétig* kulturális vetélkedőre is. A 60 évvel azelőtti lakodalmat megelőző *csigacsinálás* színpadi bemutatójával s vetélkedő csapatunk teljesítményével a kisközségek között a III. helyet szereztük meg. A 30 szereplő közt gyermekkorúak, daloló fiatalok és csigát készítő asszonyok egyaránt voltak. A próbákra mindannyian pontosan eljártak. Emlékszem 1982. január 3-ára: a mínusz 16 fokos hidegben a jégtől csúszós utak ellenére, kivétel nélkül mindenki megjelent a próbán. Ennek a csoportnak a felnőttjeiből alakult a ma 10 éves évfordulóját ünneplő *Felnőttek Honismereti Szakköre*. Havonta egy előadás meghallgatására jönnek össze. A gyermek- és felnőttszak- körben eddig 200, főleg néprajzi előadás hangzott el.

1973. június 21-től július 1-jéig a *Diósgyőri Gyermek Várjátékon* vett részt a szakkör 6 tagja és magam is. Országos verseny volt ez, ahol a megyék csapatai vetélkedtek. Mi Hajdú-Bihar megyét képviseltük, és a III. díjat hoztuk el.

1974. január 5-én a derecskei járást képviselve részt vettünk a megyei *Nekem szülőházam* elnevezésű vetélkedőn. 1975. február 10-én a *Természetbarát hét* keretében 5 csapattal szerepeltünk. Részt vettünk – mindkét tagozattal – a II. Rákóczi Ferenc Szakkör által hirdetett *Szülőföldem és hazám* pályázaton is.

1980-ban szakkörünk háromfordulós, tehát 3 év alatt megvalósított vetélkedőt hirdetett meg: *Mit tudok Debrecenről, Hajdúszoboszlóról és a bihari részekről?* Ezekre a helyekre a benevezett csapatok ismeretszerzés céljából mind a három évben együtt szerveztek autóbuzsós kirándulást.

De honnan is jöttek a csapatok? Hajdúszoboszlóról a Gönczi Pál iskolából és a Harsányi Bálint Szakkörből, Derecskéről a Petőfi általános iskolából, Debrecenből a II. Rákóczi Ferenc Szakkörből két csapat, a hajdúszováti általános iskolából egy csapat, a mi szakkörünkben három csapat.

Kirándulások

Gyalogtúra, faluséta, öreg házak fotózása mindig érdeklődést keltő volt. A termelőszövetkezet, autóbuzsával segítette az ország tüzetesebb megismerését. Évente rendszeresen szerveztünk autóbuzsós kirándulásokat főként megyénkbe, de azon túlra is: a Bükk, a Mátra, a Dunakanyar vidékére és a fővárosba.

1975-től szakköröm figyelmét ráirányítottam a Néprajzi Múzeum által meghirdetett Országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatra. 1975., 1976., 1977., 1980., 1984., 1986. években benyújtott pályamunkákért az élen díjazottak között voltak a szakkör kollektív pályázói. 13 alkalommal vettek részt szakkörömből a biharkeresztesi nyári honismereti táborban. Legutóbb hatan szerezték ott hasznos ismereteket. 1974. június 12–19-ig Tiszafüredre, jutalomtáborozásra kísértem el szakköröm több tagját. 1980-tól tagjai vagyunk a Múzeumbarátok Körének. Külön öröm számomra, hogy az egykori szakköri tag, Rác Imre és a nyugdíjasklub is tagjai lettek.

Nyitott foglalkozások

A *Megtartó falu* mozgalomba való bekapcsolódásunk során elért eredményeinkről nyilvános foglalkozáson számoltunk be. A 10 000 Ft jutalompénzt a Maklár- emléktábla elkészíttetésére használtuk fel. Jelenlegi kiállítási anyagunk fotói is a *Megtartó falu* mozgalom egyik követelménye alapján, a népi építészet stílusértékei felkutatásával, öreg szováti házak tájleírését akarják bemutatni.

1983. április 23- a kiemelkedő nap községünk életében. A komplex honismereti nap keretében az *előadói konferenciát* községünkben tartották meg, ahol szép számmal vettek részt Békés megyeiek is. 1985. május 10-én a levéltári napok keretében kihelyezett rendezvényre került sor, két előadás beiktatásával. 1981-ben 30 éves, 1986-ban 35 éves évfordulónk megünneplését is nyílt foglalkozás keretében tartottuk.

Végső szavam a két szakkörhöz és az egykori szakköri tagoknak szól. Ugye érdemes volt! Azért mégis kiviláglott a 40 év eredményes munkája! Múltunk szolgáljon példamutatóan, erősítésül mind a gyermek-, mind a felnőtt szakkör tagsága számára.

Szamosújvári Sándor nyugalmazott honismereti szakfelügyelő köszöntője

A honismereti jellegű közösségek komoly közművelődési missziót teljesítenek. Az országban működő honismereti szakkörök közül is kiemelkedik a hajdúszováti Maklár Pap Mór Honismereti és Környezetvédő Szakkör. A felnőtt- és gyermekszakkör valóságos kis sziget. E sziget közössége nagy és szép feladatokat vállalt és végzett. Diószegi Lajos szakkörvezető tanár kollégám vezetésével megragadtak minden alkalmat, hogy ápolják a faluhoz, a tájhoz, a szülőföldhöz való kötődést. Együtt barangoltunk Debrecenben, Hajdúszoboszlón, Álmosdon, Nagykerekin, Tokajban, Sárospatakon, Egerben, hogy csak néhány helyet említsek a sok közül. A cél nem változott: erősíteni a nemzethez való tartozás tudatát.

Minden településnek van története, becsülete, értéke és bizonyos fokú önbizalma is. Sajnos az elmúlt évtizedekben a falu becsületét sokan nem erősíteni, hanem inkább gyengíteni kívánták. A hajdúszováti két honismereti szakkör nagy szellemi és anyagi értékmentést igényezett végezni. Szellemi és anyagi értékmentés nélkül nincs erkölcsi megújulás, nincs újjászületés. A szellemi kultúra értékmentése közül megemlítem a néprajzi, népművészeti hagyományok ápolását. A tárgyi és műemléki örökség területéről hadd említsem meg a kotszegi csőszház, a templomerőd fal, a bástyaszobák helyreállítását, a tájkiállítás, a templomkert ápolását.

Mi az a kapocs, amely összetartja a nagy múltú szakkör közösségét? E közösség irányítója, az örökké tevékeny ember, Gárdonyi Géza jelzőjével élve a „*lámás*”, Diószegi Lajos tanár. Tudjuk jól, hogy a közösségek ereje nem a falakban, hanem a szakköri tagok lelkében van. A család után szinte a második közösség ez – amit komolyan vesznek, ahova vágyódnak –, ahol *jól* és *otthon* érzik magukat a tagok.

Miért teszi mindezt a vezető és a tagság? A falu itt kívánja megtartani, éltetni, azonosságát tudatát, önbecsülését. E közösségben egy láthatatlan, nagy és titokzatos erő működik. Emlékszem egy előadásom előtti téli estére. Rövidzárlat volt és teljes sötétségbe borult Hajdúszovát, Diószegi Lajos kollégámmal vártuk, hogy *mikor lesz világosság?* Kint álltunk a Kodály Zoltán Művelődési Ház aijában, hogy fogadjuk az érkezőket. Imbolygó fényt láttunk, majd feltűnt a közeledők alakja is. A távolabbi lakók, az előkerített lámpa fénye mellett csapatokban érkeztek. Nem elég a vezetőnek lámásnak lenni, fényt, utat mutatni. Itt a tagok is lámások, akik fényükkel világítanak, mozgósítanak, s erősítik közösségük erejét.

Befejezésül engedjék meg, hogy mind a község önkormányzatának, a polgármesteri hivatalának, a művelődési ház igazgatójának, a Kodály Zoltán Kórusnak és hagyományápoló karnagyának, a Honismereti Szövetség képviselőjének, Töltési Imrének én is köszönetet mondjak a szereplésért, a támogatásért. Kívánom a szakkör vezetőjének és tagságának, hogy e lámásszerepet őrizzék meg. Mutassanak messze világító fényt a hagyományörzésben, a megmaradásban, fennmaradásban. Éljen, világítson vezetőjével e közösség hosszú évekig a maguk és mások örömeire, épülésére, *népünk, nemzetünk javára*.

A Baranya megyei honismereti szakköri munka

Megyénkben a honismereti közösségek száma 45 körül mozog. Ezekben a felnőtt, az ifjúsági és a gyermekcsoportokat egyaránt megtaláljuk. A felnőtt csoportok közül 3 várbarati kör. A legtöbb a gyermekcsoport, ami örvendetes jelenség. A közösségekben végzett tevékenység *jellegét* tekintve beszélhetünk helytörténeti, néprajzi, irodalmi, nyelvészeti és természettudományi jellegű szakkörökről.

A szakmai közösségek vezetői között legtöbb a pedagógus (tanár és tanító), de nem mondhatjuk el, hogy valamennyien történelem szakosok. Szép számmal találhatók a más szakos pedagógusok is. A szakkörvezetők egy része már hosszú ideje vezeti a szakkört; nem egy közülük 15–20–25–30 éve. Korábban a megyei honismereti bizottság, 1990 szeptemberétől pedig a Baranya Megyei Honismereti Egyesület segíti a megyében folyó honismereti szakkörök munkáját.

A honismereti közösségek fenntartói között legnagyobb számban a művelődési otthonokat és az iskolákat találjuk. Az utóbbi 10–12 évben 9 újabb helyen jött létre 11 honismereti kisgyűjtemény: Sásd, Sellye, Hidas, Somberek, Szentlőrinc, Mázaszászvár, Üszög-pusztá, Bóly-békáspusztá, Pécs-Somogy.

A szakkörök hosszú hónapokon át készültek egy-egy évforduló rangos megünneplésére. Pl. Sásd község fennállásának 650 éves évfordulója, id. Kapoli Antal Kossuth-díjas fafaragó népművész halálának 25. évfordulója, Baksay Sándor író és műfordító születésének 150., gróf Batthyány Kázmér, Kossuth külügyminisztere születésének 175. évfordulója, Szigetvár 150. Zrínyi ünnepe, a Várbaráti Kör fennállásának 25. évfordulója, vagy a Siklósi Vár- és Múzeumbaráti Egyesület tavalyi 30. és a Pécsváradi Várbaráti Kör ugyancsak tavalyi 10. évfordulója. A megyei általános iskolák, és a pécsi középiskolák szakkörői eredményesen szerepeltek a Széchenyi-évforduló alkalmából. A baranyai honismereti mozgalom 25 éves jubileumi kiállítására is gondos munkával készültek a szakkörök. Eredményeiket igazolják azok a dolgozatok, amelyek egy-egy 10–20–25 éves évfordulóra és más alkalmakkor a nagyközönség elé kerültek.

A legtöbb szakkör helytörténettel foglalkozik. Több szakkörvezetőnk – a szakköri tagok bevonásával – megírta községe, iskolája, tűzoltótestülete stb. történetét. Többen vállalkoztak a földrajzi nevek összegyűjtésére. A legtöbb szakkör elkészítette lakóhelye utolsó 40 évének történetét, és kiállított rendezett történetük bemutatására.

A néprajzi kutatás elsősorban a nemzetiségek lakta területeken folyik. Gyűjtik elődeik tánc, ének-zene, gyermekjáték, monda és mondóka anyagát. Ezeket a népi együttesek, a népdalkörök, a hagyományörző csoportok szívesen állítják színpadra.

A korábbi évek 2–3 továbbképzési alkalmát évi 4 alkalomra növeltük, mert úgy láttuk, hogy a negyedévenkénti egyszeri együttlét a jó munka alapja. Ez a találkozás a szakkörvezetők részéről áldozatvállalást jelent, mert a foglalkozások mindig a hétvégeken, a munkaszüneti napokon vannak, amikor a családtól vonjuk el őket.

Szakkörvezetői továbbképzést tartottunk a könyvtárban, levéltárban, múzeumban. A továbbképzések alkalmával értékeltük már a szakköri munkatervet is. Szakkörvezetőink, kutatóink és gyűjtőink beszámoltak a munkáról, jelentősebb évfordulókról való megemlékezésekről. Közös ismerkedtünk meg a megye egy-egy jellegzetes tájegységével, pl. a *Hegyháttal*, az *Ormánsággal*, a *Kelet-Mecsek* tájaival stb., annak történeti nevezetességeivel, hagyományaival, honismereti gyűjteményeivel. Némelyik utunkon a szakkörvezető saját településéről, munkájának eredményeivel ismertett meg bennünket. 1975-től a honismereti szakkörvezetői továbbképzések alkalmával rendezett megyelátogatásainkról mindig emlékeztető készült. Ezt a szakkörvezetők jól hasznosíthatták, ha saját szakkörük tagjaival rendeztek hasonló tanulmányi kirándulást. A 4–10 oldalas, sokszorosított emlékeztetők nagy segítséget jelentenek a szakkörvezetőknek. A kiadványok közül néhányat cím szerint is megemlítek: *Rövid dél-zselici útmutató, Körút Sásd környékén, Honismereti úton az Ormánságban, Emlékeztető a Kelet-Baranyában megtett honismereti kiránduláshoz.*

A helyi évközi továbbképzések mellett általában 8–10 szakkörvezetőnk minden évben részt vehetett a legmagasabb fokú képzésben, az *Országos Honismereti Akadémián*.

Az ismeretek gyarapítását és a megyék közötti kapcsolatot szolgálta 1979 júniusában *Csurgón* (Somogy megye) rendezett *Dél-dunántúli Honismereti Találkozó*. 1981 áprilisában meghívást kaptunk a *Somogy megyei Honismereti Találkozóra*. Továbbképzésnek, tapasztalatszerzésnek tekintettük ezt az alkalmat is, mert hasznos ismereteket szereztünk az iskolai honismereti munkáról.

A továbbképzést, egy tájegységünk gazdagabb megismerését szolgálta a *Zselici Tanácskozás*, amelyet 1970-től 1980-ig öt alkalommal Somogy megyével közösen rendeztünk. A tanácskozásokat 5 kötet megjelenése követte, és így csaknem 1000 oldalnyi irodalom áll a szakkörvezetők rendelkezésére Somogy és Baranya közös kincseről, a Zselicről.

1983-ban 4 megye (Somogy, Tolna, Zala, Baranya) közös rendezvényén vettünk részt a *Dél-dunántúli Népművészeti Héten Szekszárdon*. A tanácskozás fő témája honismereti

jellegű volt; Honismeret, helytörténet, tájázak, tudományos és közművelődési értékei a Dél-Dunántúlon címmel.

Többféle módszertani és segédanyaggal igyekeztünk elősegíteni szakkörvezetőink jobb munkáját. Többek között kidolgoztuk *A Baranya megyei honismereti szakkörök szervezeti szabályzata és ügyrendje* című módszertani útmutatót. Módszertani anyagaink közül legjelentősebb kiadványunk az a *helytörténeti kisbibliográfia*, amelyet *Baranya megyei honismereti írók II.* címmel jelentettünk meg. Ebben az anyagban minden szakkör megtalálhatja a községe történetének megírásához fölhasználható legfontosabb forrásmunkák jegyzékét.

A különböző honismereti kiadványok is segítséget jelentenek megynék egy-egy részének jobb megismeréséhez. Néhány az ilyen jellegű kiadványokból: dr. Kovács András: *Villány község élete a múltban és a jelenben* (Pécs, 1970.), dr. Vargha Károly: *Régi regék Zrínyi földjén* (Pécs, 1971.), *Balatinác Jeromos: Kátoly és környéke* (Pécs, 1974.), *Bézerédi Győző: Dunaszekcső és Bár története* (Pécs, 1975.), dr. Kolta János: *Baranya megyei útikönyv* (Pécs 1981.) stb.

Néhány szakkörvezetőnk gyűjtő-, kutató- és földolgozó munkájának eredményét könyv alakban is láthatjuk, pl. *Kiss József: Városunk Komló, múltja, jelene, jövője* (Pécs 1971.), *Ravasz János: A hétszáz éves Szederkény* (Pécs, 1971.) *Kiss Béla: A mohácsi csata* (Újabb kutatások) (Mohács, 1978.), *Kiss Béla: Második Lajos halála* (Vízbefúlt, vagy megölték? 450 éves kérdések válasza várnak) (Mohács, 1978.), *Molnár Imre: A szigetvári Zrínyi emlékülnepek története* (Szigetvár, 1982.), *Várszegi Alajos: Szászvár története.* (Pécs, 1992.)

A mozgalom lelkes segítője volt a megyei művelődési osztály *Baranyai Művelődés* című szakmai, módszertani kiadványa. Ennek az *Ismerd meg Baranyát* című rovatában az elmúlt 25 évben sok honismereti szakkörvezető írása jelenhetett meg.

Az utóbbi években két honismereti tábor is rendeztünk. Első alkalommal indítottunk honismereti tábor *szakmunkástanulók* részére, majd a *felső tagozatos általános iskolai tanulók* számára is szerveztünk tábor. Ennek hatására az általános iskolai tanulók köréből két településen is (Hidas, Hosszúhetény) beindult a honismereti, illetve krónikaírói kör. Sajnos, ez a hasznos kezdeményezés anyagi hiányában egyelőre szünetel.

A jobban működő honismereti szakkörök a *közösségre, a falu egészére is hatással voltak és vannak*. Erre jó példát szolgáltattak a különböző jubileumi fölkeszülések. Nem volt olyan községünk, amelyben a honismereti szakkör ne rendezett volna kiállítást az elmúlt időszak jelesebb évfordulói alkalmából. Már a kiállítási *anyag összegyűjtésénél sok helybelit kerestek föl és tettek érdekeltté*. A széles körű szervezőmunkának és az összegyűjtött anyag igényes válogatásának tulajdonítható, hogy a kiállításokat sokan látogatták. A közösségre gyakorolt hatást nemcsak a látogatók számában, hanem a kérdező, az érdeklődő szemlélőkben mérhetjük le. Sokszor távol áll az emberektől a honismereti munka és csak egy-egy kiállítás, ünnepség láttatja meg velük igazán, hogy mi az, amivel a szakkör foglalkozik. Az összegyűjtött anyagok, dokumentumok fölhasználása, egy-egy ünnepi beszéd, megemlékezés közelebb hozza a témát az emberekhez. A szemléletes helyi példák, a jól kiválasztott dokumentumok meggyőzőek. Az eredményesen működő szakkörök évfordulós dokumentumait a helyi vezetők mindenütt fölhasználják. Így is hat a szakkör a közösségre, a településre. Ezzel a munkával növekszik a *szakkör tekintélye*, a tagság jóleső érzéssel veszi tudomásul a végzett munka ilyen jutalmazását.

A *fiatalok nevelésének, munkába történő bevonásának* szép példájával találkozhatunk Mohácson, Szentlászlón és Pécsen. Jó néhány évvel ezelőtt Mohácsnál, az úgynevezett Fekete kapunál megkezdett földmunkálatoknál egy honismereti szakköri tag hívta föl a figyelmet a föld elszineződésére. Jelentésére állították le a földgyalu munkáját, és sietett a helyszínre a Janus Pannonius Múzeum régésze. Ma már tudjuk, hogy ott kora avarkori temető maradványai kerültek elő. A mohácsi honismereti szakkör lelkes vezetője azonnal szervezett maga mellé 4 diákot, akik vezetőjünkkel együtt, szívesen segédkeztek a föltárásban. Közben életre szóló élményben is volt részük.

A fiatalok nevelésének, a hazai táj és értékek megbecsülésének más formáját választotta a mozsgói szakkörvezető. Még főhivatású népművelőként állandó és közvetlen kapcsolatot tartott a fiatalokkal. A különböző körzeti székhelyekről Mozsgóra látogató ifjúsági klubok foglalkozása minden alkalommal 10–15 perces helytörténeti tájékoztatással kezdődött. Ebben a 10–15 percen nemcsak Mozsgóról, hanem a körzethez tartozó községekről is szó esett. Miután a fiatalok szeretnek játszani, az elmondottak rögzítése „Ki mit tud?”-játékkal zárult.

További feladatunknak látjuk a 30 év alatt kialakult, szakköri közösségben folyó munka szakmai és nevelői megerősítését, az újabb szakkörök létrehozásának szorgalmazását. A

főntartó szervektől azt kérjük, hogy az eddigénél jobban figyeljenek erre a munkára és kapjon ez a tevékenység erkölcsileg és anyagilag is nagyobb biztatást és támogatást. Önmagát becsüli az a közösség, az az önkormányzat, az a város, városrész, község, amely segíteni tudja a kisebb és nagyobb közösségek minden tagját a bennünket körülvevő táj, az egész haza értékeinek jobb megismerésében, lehető legteljesebb birtokbavételében.

Timár Irma

A „reformországgyűlések” egy történelmi diáktáborban

1991 júliusában rendezték meg Brennbergbányán a Széchenyi-emléktábor. A Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület által indított egyéves vetélkedőn legjobban szerepelt 10–14 éves gyerekekkel a reformkor fontosabb történelmi eseményeit, kulturális életét elevenítettük fel a két hét alatt. A csaknem 190 táborlakó munkáját 20 pedagógus és szakember irányította. A témákat, részfeladatokat már április, május folyamán felosztottuk a nevelők között.

A reformkor egyik legjelentősebb területe – amivel a történelemtananyag is foglalkozik – a reformországgyűlések. A kor politikai életének jellemzésénél elkerülhetetlen, hogy valamilyen szinten ne ismerjük a korabeli állam- és jogrendet, mert enélkül nem tudjuk megismerni pl. Széchenyi terveit, a nyelvmozgalmat, a politikai nézeteket. Az általános és középiskolákban azonban a tananyagban nem fér be olyan speciális téma, mint a középkori és újkori államelmélet és jogtörténet. Ezért vált szükségessé a tábor folyamán, hogy e kérdésekről kisegítő, háttér-információ jellegű tájékoztatást kapjanak a gyerekek.

Koncepciók az volt, hogy lehetőség szerint korhű ruházatban éljenek a tábor lakói. Ehhez természetesen rengeteg munka kellett. Az alkotóházak kifejezetten öltözködés- és divattörténeti ismereteket nyújtottak a gyerekeknek: 3 szakember irányítása alatt minden gyerek öltözékét el kellett készíteni. Ezenkívül volt színházi előadás, lóverseny, művészettörténeti előadás.

A tábor másik fő feladata a reformkori emlékhelyek megismertetése volt. Ezt elsősorban a nagyeceni kastély bemutatása és a soproni városnézés szolgálta, de előadást hallhattak a reformkori Pestről, a korabeli közlekedésről is.

A harmadik téma a reformkori országgyűlések közül az 1825–27-es és az 1832–36-os országgyűlés eljátszása volt. Ehhez kapcsolódott a „korteskedés” és a jelentős személyiségek megválasztása is. A tábor 14 napjára a programokat úgy osztottuk el, hogy az országgyűlés egyre inkább előkerült. A gyerekeknek a 10. napra el kellett jutniuk olyan szintre, hogy az előre megadott témákból reformer és konzervatív álláspontot egyaránt tudjanak képviselni. A megadott témák természetesen közismertek voltak, feltételezték az általános iskolai történelem-tananyagot (pl. Akadémia, Nemzeti Múzeum, Lánchíd, jobbágyok helyzete). A gyerekeknek tehát el kellett sajátítaniuk egy olyan szintű történelmi ismeretet, hogy képesek legyenek a témák jelentőségének felismerésére, álláspontjuk kifejtésére és megvédésére, ismerjék a korabeli Magyarország hatalmi szerkezetét, működését.

Az első előadáson olyan alapfogalmakat kellett elsajátítaniuk, amelyek nemcsak a történelemben, de a mai mindennapi életben is nélkülözhetetlenek, mint az állam, az államszervezet, a hatalommegosztás, az alkotmány, az országgyűlés, az uralkodó, a monarchia, a király jogköre. E fogalmak nagy része a mindennapi politikai életben ma is előfordul. Éppen az volt a nagy feladata, hogy megértessük: a fogalmak koronként változó tartalommal töltődnek meg.

Az előkészítés kétirányú volt: egyrészt a tanárokat kellett felkészíteni, másrészt az országgyűlés résztvevőit. A nevelőtestület minden tagja hivatásos pedagógus volt, nagy részük történelemtanár, nekik elsősorban olyan speciális ismereteket kellett átadni, hogy azok alapján szükség szerint ki tudják egészíteni a gyerekek tudását. Az országgyűlési témákat konkrétan meghatároztuk. Az 1825-ös országgyűlésen az Akadémia alapítása, a magyar nyelv ügye és a rendi sérelmek orvoslása kerül „terítékre”. Ezek mind olyan témák, amelyekhez nem szükséges különösebb jogi ismeret. Az 1832-es országgyűlés fő témája a jobbágyköltözködés, a közteherviselés és a Lánchíd építésének ügye volt.

A gyermekek felkészítése két lépcsőben történt: először mindenki meghallgatta az előadásokat, majd csoportonként 2–2 gyermeket az alsótábla, 1-et pedig a felsőtábla ülésére delegáltak. A delegáltakkal az országgyűlés előtti napon külön kellett foglalkozni: a) „kérdézz-felelek” módszerrel azokat a kérdéseket tisztáztuk, amelyeket nem értettek, nem volt előttük világos; b) „vizsgáztatok” módszerrel kikérdeznünk őket arról, mit addig tanultak; c) ezután került sor arra, hogy az „ügyrendet” megállapítsuk: ki-ki elmondta, milyen témából szeretne szerepelni és milyen

szemzögből (reformer-konzervatív), mindkét attitűdhöz és az összes témához csoportos felkészítés, majd utána került sor a d) nevesített személyek, politikusok (Deák, Kossuth, Kőlcsey, Wesselényi, Széchenyi, József nádor, Metternich) egyéni felkészítésére. Ennek során elsősorban arra kellett törekedni, hogy a megfelelő vitakultúrát, érvrendszert elsajátítsák. Azok sem maradtak passzív szemlélők, akiket nem választottak meg társaik: a legtöbb felszólalás kollektív munka volt.

Az országgyűlés a királyi meghívólevél és a kijelölt témák felolvasásával kezdődött, majd az alsótábla vitaulése és határozathozatala következett. A történeti hűség kedvéért a felsőtábla elég sokszor „visszadobta” az alsóház javaslatait. 12 napirendi pont volt, amelyet négyes blokkokban először az alsótábla, majd a felsőtábla tárgyalt. Ez egyrészt lehetővé tette, hogy egyik tábla se maradjon sokáig munka nélkül, másrészt pedig lehetőséget adott a visszautasított témák újbóli tárgyalására, illetve elvetésére. Ily módon meg lehetett akadályozni az egyes témák vitájának elhúzódását is.

A gyermekeket – stilszerűen – vármegyékbe osztottuk be, a csoportvezetők főispánok lettek. A csoportvezetők még a májusi előkészítő ülésen elhatározták, melyik 12 történelmi vármegyét választják ki és e megyék reformkori történetéből fel tudtak készülni.

A gyermekek általában iskolánként 4–5 fővel képviseltették magukat. A nemek aránya sajnos nem volt ideális: a fiú-lány arány 1/3–2/3 volt. Egy megye átlagos létszáma 15 fő volt, igyekeztünk az egy helyről jött tanulókat egy vármegyébe beosztani, de figyeltünk a nemek arányára és a korcsoportokra is. Lehetőséget adtunk a gyermekeknek arra, hogy egy általuk választott történelmi személyiség szerepében éljék végig a tábort munkáját.

Az önjelöltek körét vármegyénként felmértük és a csoportvezetők irányításával megkezdődött a korteskedés, amely főleg plakátháborút jelentett, de előfordult műsoros korteskedés. A plakátok a történelmi személyiségek tetteire utaltak, néha ötletesen kombinálva a tábori élet aktualitásával (pl. az egyik Széchenyi-jelölt Stádiuma tartalmazta az „Unio Sopronnal, Városnézés”. A postaügy reformja: „több képeslapot”, a közlekedés megjavítása: „rossz időben ne járjunk előadásra” stb. kitételeket.) A második és harmadik napon a gyermekek az egész tábor telerajzolták és kiplakátolták. A választásoknak nem is az a funkciója, hogy legyen a táborban pl. Wesselényi Miklós, sokkal inkább jó arra, hogy a közösségek a verseny lázában összekovácsolódnak, összeforrnak, a nevelők megismerik gyermekeiket, képességeiket, érdeklődési körüket, megtudják, hogy kik a bajkeverők, az erőszakoskodók és a választásokon felmérjük a tábor egészének összetartozását, ítéloképességét.

A választásokra a negyedik nap délutánján került sor, az éjszakába húzódoan. A gyermekek aktivitását mutatja a 6 Széchenyi-jelölt, 3 Kossuth-jelölt, 4 Déryné, 5 Kőlcsey stb. A választásokon jó alkalom nyílik az egyéni extravagancia, exhibicionizmus levezetésére is, így pl. önként jelentkeztek Metternichék, József nádorok, konzervatív magyar főúrák, Mária főhadnagyok.

Összegzésként elmondható, hogy a tábor lakói alig két hét alatt sikeresen elsajátították a reformkori államelmélet és jog alapjait. Nem szabad figyelmen kívül hagyni ebben néhány tényezőt:

– A tábor három fő témája: a művelődéstörténet, a politikatörténet és a gyakorlati foglalkozások nagyjából azonos arányban szerepeltek a programban. Amíg a politikatörténet a hatodik, illetve tizedik napon lejátszott országgyűlésekkel érte el csúcspontját, a művelődéstörténeti előadások és foglalkozások a nyolcadik napon tetőződnek a színházi előadással, amikor minden csoport 5–10 perces darabra, jelenetre készült. Az alkotói, gyakorlati tevékenységek (ruhakészítés, tánctanulás, kirándulások) levezették a szellemi elfoglaltságból eredő feszültségeket.

– A tanári kar felkészültsége lehetővé tette a programok megvalósítását. A 12 főispán, 6 tanítón, 3 szaktanár, 2 népművelő és 1 joghallgatón kívül a tábor munkáját 9 szakember segítette: művészettörténészek, muzeológusok, tudománytörténészek, tánctanárok, divattörténészek.

– A tábor olyan környezetben került megrendezésre, amely lehetővé tette a kiscsoportos intenzív foglalkozásokat.

– A tábor időtartama a korábbi 10 napról 14-re emelkedett. E látszólag kevés különbség sokat jelent, mert egy nap elmegy az odautazással, egy az értékeléssel, egy a visszautazással, így a korábbi 7 napról a tábor tényleges időtartama 11-re emelkedett.

– A témát nem lehet kiragadni az általános történelmi ismeretek köréből: a tábor programjának elemei egymásra épültek, fontos a fokozatosság elve: az első napon került előadásra a középkori államszervezet, az első és negyedik nap között a korteskedés és a választás, a negyedik napon elkezdődött a tanárok felkészítése az országgyűlésre, az ötödik napon a delegáltak felkészítése folyt, a hatodik nap országgyűlése (1825–27) voltaképpen főpróba volt, a hibák kiküszöbölése. A hetedik napon fakultatív előadás volt a középkori jogrendszer több jellemzőjéről, a nyolcadik napon elkezdődött a felkészülés a tizedik napon megtartott országgyűlésre.

Szoós László

A siklósi Vár- és Múzeumbarát Egyesület

1961 decemberében néhány siklósi lokálpatrióta a vár patinás lovagtermébe sietett, hogy valamit tegyenek Siklósért, a várért. A II. világháború és az ezt követő események erősen megviselték mindkettőt. Széthurcolták, összetörték a vár berendezését, az ajtók, ablakok tönkrementek, a tető beázott, környezete elvadult tájhoz hasonlított.

Siklós és a vár szerelmesei nem nézhették tovább ezt az állapotot, s megalakították a várbaráti kört azért, hogy segítsék a szülőföld, a siklósi vár – s ezen keresztül –, a haza szeretetének ápolását, előmozdítsák a város és környéke múltjának feltárását. Elhatározták, hogy figyelemmel kísérik a város életében bekövetkezett változásokat, ezeket dokumentálják, megőrzik.

A 30 évvel ezelőtt megalakult egyesület hű maradt célkitűzéseire. Eredményeink bizonyítják, hogy igyekeztünk a város és környékének lakosságát a hazaszeretetre, lokálpatriotizmusra nevelni. A 25 főt számláló alapító tagból létesült baráti kör azóta egyesületté alakult, számuk 1991-ben elérte a 175 főt és a több mint 200 baráti, pártoló tagot. Napjainkban városunk legnagyobb létszámú egyesülete, beleértve a különböző pártokat is.

Az egyesület tevékenységének középpontjában munkatervünk szerint is a *honismeret*, a *honismereti szakkörök* gondozása áll. A szakkörök szervezésén kívül elősegítjük vonzáskörzetünkben a szakkörvezetők továbbképzését. Esetenként bemutató szakköri foglalkozásokkal szakmai-módszertani segítséget nyújtunk. A siklósi, oldi szakkör feldolgozta a település földrajzi neveit. Sellyén, Vajszlón, Harkányban, Beremenden is kutatják a múltat, főként a már-már felejtésbe menő helyi népszokásokat, az ormánysági községek életét.

A válságban lévő „krónikairást” a honismereti szakkörök kívánják felkarolni. Jó tudni, hogy Siklóson, Vajszlón, Egyházasharaszttiban fakultáció keretében tanítják az iskolában a honismeretet, helytörténetet. Siklóson egyre több pedagógus választja szakdolgozatának témájaként a helytörténetet.

Helytörténezeink, történetíróink, krónikáiróink minden évben, március 15-én tudományos ülésünkön mutatják be Siklós és a vonzáskörzetéhez tartozó településekkel kapcsolatos kutatásaink eredményét. 1981 óta mintegy 50 előadás hangzott el. Az előadásokat évenként megjelenő kiadványban megjelentetjük. Eddig 10 kötet látott napvilágot. A konferenciák látogatók, népszerűek. Különösen nagy sikere volt annak a nemzetközi konferenciának, amelyet a török alóli felszabadulásunk 300. évfordulójára rendeztünk. Az évfordulót emléktáblával, emlékművel, kiállítással tettük maradandóvá Siklóson és Nagyharsányban.

Az ismeretterjesztést, különösen a téli hónapokban az ún. klubfoglalkozásokkal szolgáljuk. Ilyenkor egy-egy időszzerű témát beszélünk meg. Szó volt eddig már többek között a

kitepítésekéről, a németek elhurcolásáról, a „mälenkij robot”-ról. Egy-egy előadással, kiállítással bekapcsolódunk a múzeumi és műemléki hónap programjaiba. E hónap keretében rendeztük meg a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajzi tanszékével közösen azt az előadás-sorozatot, amely többek között a siklósi vásár történetével, valamint az Ormányság néprajzával foglalkozott.

1991-ben megrendeztük a Siklós-vidék főköztűhímzéseit és a Fazekas László faszobrász munkáit bemutató kiállítást. Sokan megnézték Mikes György Angliában élt és meghalt, siklósi születésű író életműveiből, relikviáiból készített kiállítást.

Közreműködünk abban, hogy városunknak a siklósi várban önálló kiállítótermei legyenek, ahol a magunk rendezte, szervezte anyagok kerülhetnek bemutatásra. Nem sikerült azonban évek óta dédelgetett tervünk, nincs Siklósnak önálló, állandó jellegű múzeuma, pedig az anyag zömmel rendelkezésünkre áll. Am a dologi feltételek hiányoznak (helyiség, berendezés stb.). Meg kell elégednünk egy várostörténeti időszakos kiállítással, amelynek anyagát dr. Bakó Géza siklósi lokálpatrióta, az egyesület alapító elnöke hagyott ránk.

Nagy gondot fordítunk a *műemlékvédelemre*, leletmentésre, értékeink megőrzésére, a gyűjtőmunkára. Elkészítettük Siklós és vonzáskörzetének (a volt siklósi járás) műemlékjegyzékét. Fényképeink, leírásaink vannak szobrainkról, emléktábláinkról.

1953-tól kb. 450–500 db, színes diafilmen megörökítettünk minden változást, ami a településen bekövetkezett (lebontásra kerülő házat, utcát, új épületet). Eljutottunk addig, hogy a volt tanács – reméljük, az önkormányzat is – kikérte véleményünket egy-egy épület lebontása előtt, új létesítésekor. Összegyűjtöttünk kb. 100 db képeslapot Siklósról, melyeket kinagyítottuk, és egy kiállításon bemutattuk. Ugyanitt előadások hangzottak el Siklós belváros építészeti és településszerkezeti értékvizsgálata címmel.

Siklós legnagyobb értéke a *vár*. A XIII. században épült várunkat a II. világháború és az azt követő évek erősen megviselték. Az 1950-es évek elején a siklósiak kezdeményezésére mozgalom indult helyrehozatalára, karbantartására. Műemlékünkre nagyon vigyázunk, állapotát figyelemmel kísérjük. A siklósi vár nemzeti kincs, gondozása, ápolása nemzeti érdek. Tudjuk, napjainkban államunk háztartása kedvezőtlen, ezért javasoljuk külföldi vállalkozók keresését. A siklósi vár, maga Siklós, Harkány fürdőjével, Máriagyüd, Villány boraival idegenforgalmi nevezetesség, ami jóval több pénzt hozhatna a nemzet konyhájára. Mindezt kiegészíthetik alkotótelepeink (kerámia, szobrász), egyéb értékeink, nemzetközileg is elismert rendezvényeink.

Foglalkoztat bennünket az a gondolat, hogy felelevenítjük a negyvenes években megszünt göntéri búcsút. A délvidéki szerbek búcsújáró helye volt a siklósi Göntér hegy. Minden év augusztusában sokan jöttek „odaátról”, Szlavóniából is a búcsúra.

Az önkormányzat kérésére javasoltuk új utcák, terek, lakótelepek elnevezését, illetve a nevek megváltoztatását. Kértük, hogy vegyék figyelembe a népi névhasználatot (régí határrészek, dülőnevek), érvényesüljön a folyamatosság, valamint az utcanév tájékoztató-orientáló jellege.

Művészi kivitelű utcanévtáblák készítését kezdeményeztük. A kerámiai alkotótelep művészei eddig 18 névtáblát adtak át, amit társadalmi munkában készítettek.

Szorgalmaztuk a városháza falán és a bíróság homlokzatán befalazott címerek kibontását. Mindkét címer dísze városunknak. Városunk szépítésére több, nagyon szép alkotást kaptunk a szoborparkból. Ezeket közterekre helyeztük el. Feladatunknak tekintjük városunk valamennyi szobrának védelmét – különösen télen –, megővását.

Munkatervi feladatunk, hogy a városunkban született vagy hozzánk kötődő kiemelkedő személyiségeket számon tartsuk, évfordulóikról megemlékezzünk, gondozzuk sírjaikat, megkoszorúzzuk szobraikat, emléktábláikat. Honismereti szakkörünk gondolja Turós Péter jakobinus forradalmár, Gózon Lajos 48-as alezredes és Mikes Alfréd ügyvéd, a Siklós és Vidéke első újságunk főszerkesztőjének sírját. Az I. világháborúban igen sok bosnyák katona halt meg Siklóson. Sírjaik korábban rendezetlenek voltak, ma már gondozottak.

Ismételten mozgalmat indítunk a háborúban elesettek, áldozatok, elhurcoltak emlékművének felállítására. A már-már megvalósuló tervünket azonban néhány évvel ezelőtt a meg nem értés, az érthetlenség keresztlhúzta. Siklósnak pedig még I. világháborús emlékműve sincs! Összegyűjtöttük városunk és a vonzáskörzetéhez tartozó települések 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékeit. Kimutatást készítettünk a fellelhető szobrokról, emléktáblákról, sírokról.

Négyéves munkánk eredményeként nagy eseménye volt Siklósnak gróf Batthyány Kázmér hamvainak hazahozatala Párizsból 1987-ben. A reformkor és a szabadságharc kiemelkedő gondolkodója, politikusa volt a siklósi várúr, Baranya főispánja, Kossuth híve, a Szemere-kormány külügyminisztere. Életét, tevékenységét a közvélemény alig, vagy egyáltalán nem ismerte. A történetírás pedig csak a tények összefüggése nélkül, cselekedeteinek néhány mozzanatát tartotta számon. Sem a háború előtt és után nem került a magyar történelem jeles alakjai közé. Pedig éppen a siklósi várban fogalmazta meg 1845. augusztus 14-én a magyar orvosok és természetvizsgálók kongresszusán személyes politikai célkitűzéseit. „Hazánk kifejlesztésén iparkodni, a külföld legmíveltebb nemzeteit utolérni, miket azoknál virágozni látnuk létesíteni: korunk jellemző lényege.”

Országos rendezvény mellett helyeztük el hamvait 1987. június 6-án a siklósi vár kápolnájában. Az ekkor rendezett tudományos ülészakon többek között Szabad György és Urbán Aladár tartott előadást. Ezek vettek részt a várudvaron való búcsúztatásán. Őt templom harangjainak zúgása közepette, a Szózat hangjai mellett kísértük utolsó útjára. Batthyány Kázmér hamvait hazahozni abban az időben nem volt kis tett. Példát mutattunk, melynek hatására más városok (pl. Baja) is megmozdultak. Siklós várurának kultuszt teremtettünk. Emlékét szobor, relief, emléktábla, utca, iskolanév őrzi. Városunk fiataljai minden évben rendezvénysorozattal idézik személyét.

Számon tartjuk, őrizzük, ápoljuk mindazoknak emlékét, akik Siklósért maradandót tettek. 1991-ben emléktáblát helyeztünk el a siklósi vár udvarán dr. Szunyoghy Jánosnak, aki megmentette a Batthyány család irattárát. Emléktáblát kapott dr. Mikes Alfréd ügyvéd, az első siklósi újság (Siklós és Vidéke) főszerkesztője, valamint fia, Mikes György jeles író.

Helytörténezeinket további kutatómunkára serkentjük. Siklós és környékének történelmi múltja igen gazdag, sok még a fehér folt. A tagság közül többen a különböző folyóiratokban, lapokban publikálnak. Több értékes tanulmányban, cikkben, dolgozatban ismertették meg a közvéleményt Siklós történelmével. Városunk lapja kéthetenként teret ad helytörténeti cikkek megjelenésének. Az évenkénti kiadványaink mellett kiadtuk reprint kiadásban dr. Fejes János Siklós múltja című könyvét. Jelenleg nyomdában van a Siklós sajtójának története című kiadvány.

Egyesületünk alapszabálya meghatározza működésünk feltételeit, gazdasági és szervezési feladatait. Anyagi, pénzügyi dolgainkat pontosan vezetjük, nyilvántartjuk, amit a számvizsgáló bizottság ellenőriz. Bankszámlánk van.

Az egyesületet 13 tagú elnökség vezeti. Az elnökségi tagok között a munkát megosztjuk, részortfeladatokat végeznek. Felelőse van például a szakköri munkának, a gyűjtő-, környezetvédő tevékenységnek, az ismeretterjesztésnek, a tudományos kutatómunkának. Az elnökségi tagok 80%-a 1981 óta vezetőségi tag. Kapcsolataink a különböző szervezetekkel, üzemekkel, vállalatokkal, egyesületekkel gyümölcsözőek. Értekezleteink, tanácskozásaink nyitottak.

Nagyon szeretnénk, ha városunkban lenne egy várostörténeti múzeum, ahova az összegyűjtött, rendszerezett szellemi értékeinket végleges helyre tehetnénk. Egyesületünknek nincs önálló helyisége, így dokumentumaink, értékeink elhelyezése megoldatlan. Nem könnyű ilyen körülmények között a tagságot élő, tevékenykedő közösséggé formálni.

Mérlegelve a munkákat, úgy véljük, egyesületünknek megvan a létjogosultsága. Megnyerjük a közvélemény elismerését, tekintélyünk van a városban és környékén. Hallgatnak ránk! Tagságunkat tisztelet övezi. Az eltelt 30 év arra kötelez bennünket, hogy ezt a tiszteletet megbecsüljük, őrizzük.

Hiszünk abban, amit csinálunk. Hisszük, hogy érdemes ezt csinálni. Hisszük, hogy Siklóson és környékén sok olyan érték van még feltáratlan, amely szebbé, gazdagabbá, értelmesebbé tehetné a jelent és erőt adhat a jövőhöz.

Perics Péter

Cigány szervezetek Baranyában

Baranyában éppúgy, mint hazánkban másutt is, több cigány szervezet létesült folyamatosan az 1980-as évek végétől napjainkig. Ha alaposan szemügyre vesszük e sok vonatkozásban eltérő, részfeladatokat vállaló szervezeteket, a lényeges cél tekintetében mégis azonosak, ahogy ezt a múlt évben alakult Magyarországi Roma Parlament petíciója mottójában világosan megfogalmazza: „Felszólítunk benneteket, cigányok – magyar cigányok, oláh cigányok, beások, városiak és putritelepeken lakók, értelmiségiek és analfabéták, cigány anyanyelvűek és csak magyarul beszélők, és felszólítunk benneteket nem cigányok: értsük meg egymást a másságban. Becsüljük az Embert, akinek az életét, a jövőjét jelenti a megértés, a megbecsülés és e kettőből fakadó jog.”

Mint ismeretes, Baranyában a cigányok többsége a beás csoportozhoz tartozik. Javarészt közülük kerülnek ki – ha nem is kizárólagosan – a három szerveződések tagjai: a *Fii cu noi* (Tarts velünk) beás cigány közművelődési egyesület Gilvánfa központtal (1988), a *Pécsi Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület* (1989), valamint a *Baranya Megyei Független Cigány Szövetség* (1990). Ugyancsak 1990-ben alakult meg a *Phralipe* (Testvériség) nevet viselő szervezet Pettend községben, ahol jobbra a lovári cigány dialektust beszélő kolompár csoport él.

A szerveződések kronológiai sorrendjét követve szeretném bemutatni a négy kezdeményezést, létrejöttük körülményeit, jelenlegi működésüket.

1. A *Fii cu noi* kifejezetten közművelődési céllal jött létre, az Ormánság keleti peremén Gilvánfa községben, ahol ma már szinte csak cigányok élnek (három nem cigány család lakik még a községben). Mintegy két és fél éven át helyi egyesület maradt, majd 1991 elejétől rohamos fejlődésnek indult, megyei szervezetté vált: Hegyszentmárton, Siklósodony, Babarcszólós, Hosszúhetény, Besence, Nagyharsány, Magyartelek, Kisasszonyfa, Ózdfalu, Bogdása, Sósvertike alakított helyi egyesületet. Nemrég Marócsa, sőt a megye határain túl Zalakomár is bekapcsolódott a munkába. Egyesületi elnök: Moldoványi István. Gilvánfán művelődési házat épített az egyesület, ahol rendszeres foglalkozások vannak. Néptáncscsoportot alakítottak, fafaragó, képzőművészeti tábort rendeztek, átképző tanfolyamokat szerveznek. Így próbálják csökkenteni a munkanélküliséget. Belföldi kapcsolatrendszerük mellett (Roma Parlament) küldöttségük 1991-ben Franciaországban járt egy, a cigányság helyzetével foglalkozó konferencián. Az egyesület fiatal tagjai jól beszélnek franciául (az iskolában tanulják a nyelvet), ezért a fiatalok cserekapcsolatát tervezik a franciákkal. Több hazai pályázatot nyertek el. Saját mikrobusszal rendelkeznek. Egy siklósodonyi beás fafaragó művész alkotásainak kiállítását, továbbá beás daloskönyv kiadását tervezik. A szervezet dinamikusan fejlődik, belátható időn belül hatása még jelentősebbé válik a beások körében.

2. A *Pécsi Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület* célja Baranya megye cigány lakosságának (kb. 25 ezer fő) kulturális és közművelődési érdekképviselése, kulturális hagyományainak feltárása, ápolása, továbbá ennek bemutatása a tágabb környezetben is, hogy a cigányságot egyre többen megismerhessék értékei oldaláról is, visszaszorítva a cigánysággal szembeni előítéleteket. Úgy vélik, hogy a cigányság rendkívül hátrányos közművelődési helyzetét elsősorban az oktatás-nevelés, művelődés által lehet feloldani. Éppen ezért közvetlenül az egyesület megalakulása után megkezdtek a vidéki cigány klubok létrehozását. Jelenleg 10 klub működik a megyében, számukra a pécsi központ anyagi, technikai és szakmai segítséget nyújt. Törekvésük, hogy a klubtagokat önállóságra, jól felfogott érdekképviselési szemléletre neveljék. Ezért az egyesület Ifjúsági Népfőiskoláin a vidéki klubvezetők és aktivisták részére rendszeres továbbképzést tartanak. Támogatja az egyesület a megyében élő naiv festőket, fafaragókat, teknővájókat és más művészeket úgy, hogy művészeti stúdiót alakítottak. Ennek nyomán már több kiállítást szerveztek, sőt állandó tárlat is nyílt az egyesület pécsi Rácz Aladár Közösségi Házában. Az egyesület szívügyének tekinti a hagyományörző együttesek, zenekarok támogatását úgy is, hogy számukra folyamatosan fellépési lehetőséget teremt. A tehetséges cigány gyermekek részére zenei tábort és gitartanfolyamot indítottak, sőt terveik között szerepel egy zenei napközi kiépítése Pécsen.

A fiatalok személyiségfejlesztésére különösen nagy figyelmet fordít az egyesület:

- 1989 óta folyamatosan működik a cigánytanulók képességfejlesztő-alkotó olvasótábora.

Az 5 éves programra épülő nyári táborok 30 tehetséges vidéki cigánygyermek személyiség-fejlesztésére irányulnak a 4. osztálytól az általános iskola befejezéséig.

■ Természetesen a gyengébb képességű, hátrányos helyzetű gyermekek sem kerülnek el az egyesület figyelmét: korrepetáló táborokat és napközi otthonokat is szerveznek.

■ Néhány pécsi iskolában – ahol nagyobb számmal tanulnak cigánygyermekek – önismereti szakkörök tevékenykednek az identitástudat fejlesztése érdekében.

■ A hátrányos helyzetű cigány fiatalok részére ösztöndíjat ad az egyesület.

■ Kapcsolatot létesített az egyesület több kollégiummal, ahol segítették különböző tanfolyamok beindítását (pl. szabás-varrás, főző, egészségügyi ismeretek stb.).

Külön kell szólnunk az egyesület Rácz Aladár Közösségi Házában működő Cigány–Magyar Baráti Klub tevékenységéről. A klub létrehozásának ötletével a felnőttképzés egy sajátos arculatára gondoltak. Elsősorban nem hagyományos előadó–hallgató oktatási keretre, nem is a mindenáron való nevelést sürgető és éreztető megközelítésre, hanem alapvetően az együttgondolkodásra, a közös mérlegelésre, egymás kultúráját megismerő, megértő és elfogadó, egyenértékűnek tartó attitűdre orientálták figyelmüket mind a tervezés, mind a megvalósítás fázisában. Az ezredfordulóra egyre sürgetőbb igénygel jelentkező többkultúrájú beállítódás személyiségformáló erejét célozták meg, feltételezve, hogy a cigányok és nem cigányok, továbbá cigányok és cigányok között is tapasztalható előítéleteket csökkenthetik. A klub műfajának megfelelően mind a klubtagság, mind a témavezetők tekintetében a résztvevők cigányok és nem cigányok egyaránt. A múlt–jelen–jövő lehetőségeit ragadták meg a különböző témák besorolásánál.

a) A múlt tekintetében a cigány klubtagok számára főleg az identitástudatuk megerősítése volt a fő feladat, nem cigányoknak pedig a számukra szinte ismeretlen cigány kultúra értékeinek feltárása. Kiindulópontként az indiai őshazából hazánkig történő vándorút nyomvonalát követték színes diavetítéssel egybekötött beszélgetés formájában. Logikailag ezután a cigány nyelv kérdésköre szerepelt, amely a gyakorlatban is megvalósult, hisz cigány és nem cigány klubtagok egy csoportja Choli Daróczi József tanításával vállalta a lovári cigány dialektus elsajátítását. Meglepő volt, hogy a beás cigányok is tanulni kezdték a kolompár csoport nyelvét. A nyelvi ismeretek révén indult érdeklődés a cigányok szájhagyomány útján fennmaradt hiedelemvilága felé. Az egyesület kiadásában napvilágot látott nemrég a korábban beszélgetésre meghívott Rostás Farkas György és Karsai Ervin tollából A cigányok hiedelemvilága című könyvecske.

b) A jelen történéseit a cigányság mindennapi életében keresik. Nem állnak meg a tünetek megállapításánál, igyekeznek érzékeltetni, hogy ma már a cigányság erőteljesebben törekszik a felemelkedés irányába: cigány írók, költők, művészek találkoznak esetenként a klubtagokkal, ismertetnek részleteket műveikből, mutatják be alkotásaikat, válaszolnak a hallgatók kérdéseire. A klubban bemutatott, cigány művészek által készített művek az ország határain túlra is eljutnak egy-egy kiállítás keretében. A jelent tükrözi az egyesület klubjának kapcsolata a Magyar Televízióval és Rádióval. Ennek két formája van. Egyrészt az egyesület meghívja összejöveteleire a tömegkommunikációs eszközök, intézmények cigány adásainak szakembereit, másrészt időnként hír- és riportanyagot juttatnak el tevékenységükről a rádióhoz és televízióhoz.

c) Az egyesületen belül a klub jövőképét a cigány fiatalság nevelési-oktatási kérdései határozzák meg. Alapkoncepciójuk a többkultúrájú nevelésben fogalmazódik meg, melynek egyik fontos összetevője a cigány nyelv megőrzése, ápolása, tanulása. A Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem neveléstudományi tanszékének kiadásában jelent meg a már említett két cigány nyelvész-író munkája: Cigány–magyar képes olvasókönyv fiatalok számára.

Végül, s nem utolsósorban az egyesület épít a cigányság etnikai azonosságátudata mellett mindenkori vallási identitástudatára is, amely csak felületesen szemlélve tűnhet úgy, hogy jobbára külsőségekben nyilvánul meg. A nem cigány klubtagok cigányokkal töltött együttes élményei e vonatkozásban ennek ellenkezőjét bizonyítják. A nem cigány gázdások egyre inkább észlelik, mennyire igénylik a cigány közösségek a belső, lelki törődést, a valamely vallási közösséghez való feloldó tartozást, természetesen a szociális gondoskodás mellett. Lehet ugyan, hogy náluk dominál a külső szertartásos jelleg (keresztelési szokások, zárandoklatok, elsőáldozás, konfirmáció, temetés), de a folyamatos és gyakori beszélgetések gázdások és romák között sejtetnek valamit a keleti ember belső, meditációs igényéből is, ami talán éppen egyik „hiánycikk” társadalmunkban. E tapasztalatok nyomán látott napvilágot

az egyesület elnöke, Kosztics István kiadásában 1991 nyarán Choli Daróczi József fordításában a 4 evangélium cigány nyelven: *La Biblake Svunci Evangeliumura*. (Benne a már említett cigány művészek színes illusztrációival.)

3. A *Baranya Megyei Független Cigány Szövetség* annak ellenére, hogy fiatalabb testvéreinél, mégis gyorsan terjed a megyében. A 20 tagszervezet megyei elnöke Kalányos Ferenc. A pécsi központban állandó ügyfélszolgálat működik: naponta harminc-harmincöt ember fordul meg irodájukban. Munkát kérnek, lakást keresnek, segítséget igényelnek a segélykérelmük intézéséhez, vagy netán éppen továbbtanulásukhoz. Családi problémák, tragikus sorsú emberek világa tárul fel e falak között. Akcióprogramjuk változatos, feladatokra szabott.

Íme, néhány a múlt év programjából:

- A Pécsi Lakótelepi Népfőiskolával közösen ötnapos továbbképzést szerveztek Bár községben, cigány vezetők részére.

- Létrehozták a megyei öregrajkó zenészek csoportját.

- A szervezethez kapcsolódóan megalakult a Baranya Megyei Független Ifjúsági Cigány Szövetség.

- Nyáron harminc általános iskolás cigány tanuló számára tábort szerveztek. Úgy állították össze a programot, hogy az megfeleljen a gyermekek érdeklődési körének, ismereteket adjon, segítve a cigány identitástudat erősítését.

- A szövetség tagjai közül 40 fő Lengyelországban járt, ahol Krakkóban fogadta őket a Lengyel-Magyar Baráti Társaság elnöke. Ellátogattak Auschwitzba, ahol a koncentrációs táborban megkoszorúzták a Magyarországról elhurcolt cigány áldozatok emlékművét.

- A nemzetközi kapcsolatokat erősítette a Kárpátjáról Baranya megyébe érkezett cigány tánccsoport. Pécsi és harkányi fellépésükkel nagy sikert arattak hazájuk cigány dalainak és táncainak bemutatásával.

Nem kis szerepet játszanak a szervezet életében a különböző pályázatok. Így például a Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól nyert pályázati céltámogatásból három hónapos, heti egy alkalomra tervezett, cigány vezetők számára szerveztek továbbképzést, *Hogyan segítsünk a bajba jutott cigány embereken* címmel. Ugyancsak az idei év feladatköréhez tartozik, hogy szponzorok támogatásával hetven-hetvenöt gyermek számára játszóházat alakítsanak ki Pécsen (szöves, kerámia, gyöngyfűzés stb.). Az itt készült termékeket részben árusítani, részben kiállítani szeretnék. Tevékenyebb kapcsolatot akarnak kialakítani a pécsi drogközponttal, ugyanis érzékelhető – sajnálatosan –, hogy a cigányok között emelkedik a kábítószer-fogyasztók száma. Végül pillanatnyilag igen fontosnak tartja a szervezet, hogy még jobb viszonyt alakítsanak ki a helyi önkormányzatokkal a felmerülő problémák helybeni elintézésére.

4. A *Phralipe* is a fiatalabb szervezetek egyike itt Baranyában. Elnöke: Kovács Csaba. Mivel kevés kolompár közösség van a megyében, így a gyarapodásuk is lassabban indul. Az ország más vidékein erőteljes a szerveződés, színvonalas lapjuk is van, ugyancsak *Phralipe* címmel. Pettend községben kötődnek az újabban alakult vallási kisközösségekhez, így például a Hit gyülekezetében érzik jól magukat. Ennek oka főleg az, hogy e közösségek érzelmileg többet adnak, mint a történelmi vallások rituális istentiszteletei, hisz itt nagyobb szerepe van a zenés, táncos vallási összejöveteleknek, amit a cigányok jobban kedvelnek. Ennek ellenére úgy tűnik, Baranyában a *Phralipe* erősítésre, izmosodásra szorul, ugyanis azzal, hogy az emberi jogok, az alkotmányos és kisebbségi jogok érvényesüléséért, továbbá a cigányság identitástudatának, valamint kollektív jogainak védelmében és kiterjesztése érdekében lép fel, igen sokat tehet napjainkban a cigányságért.

Bizonyára feltűnő, miért van szükség egy megyén belül is több cigány szervezetre? Nem lenne-e célszerűbb egységes szervezetet, egyesületet létrehozni? Nem oszlanak-e meg így az erők, energiák? Nincsenek-e átfedések, érdekesültségek, netán egymás iránt rosszállást sugalló vélemények?

Úgy vélem s tapasztalom is időnként, esetenként vannak – mint ahogy egy családban is –, akadnak súrlódások. Mégis, ennek ellenére jó a sokrétűség, változatos feladatok vállalása azonos célok érdekében. A fa is akkor a legszebb, ha az ősz sugara különböző színárnyalatokat világít meg. A sokszínű rózsák is egy töről fakadnak. Bízunk benne, hogy megyénkben a cigány szerveződések sokszínű tevékenysége hazai cigányságunk összérdekait szolgálja.

Dr. Várnagy Elemér

A Csemadok legrégebb honismereti közössége

A Csemadok első helyi szervezete 1949. március elején alakult meg Érsekújvárott. Nem dicsekvésként mondom, mint alapító tag most is aktívan részt veszek a Csemadok munkájában.

A honismereti szakkör munkáját magam kezdem, mint történész 1953 szeptemberében, amikor Érsekújvár város történelméről tartottam hetenként előadást az új Csemadok-székház helyén lévő régi helyiségekben. Itt csatlakozott hozzám dr. Saskó Kázmér, Badin Győző és Vágovits Gyula, akik szintén foglalkoztak városunk múltjával. Dr. Saskó Kázmér városunk egészségügyével, Badin Győző a jelentősebb kereskedőkről és személyiségekről, Vágovits Gyula pedig a temetőkkel kapcsolatosan tartott előadásokat. 1961-ig ez a honismereti csoport mintegy 40–60 alkalommal adott elő Érsekújvárott és a környék településein.

1961-ben, amikor dr. Szirmák Imre ügyvéd került a helyi és a járási Csemadok élére, igyekezett bővíteni a honismereti szakkör tagjainak számát. Ekkor került közénk Szabó Iván és Major Ferenc. Az 1968-as események után dr. Szirmák Imrét a járási pártvezetőség igazságtalanul leváltotta, ezért Major Ferenc, a szervezet akkori titkára vette át a honismereti szakkör vezetését.

Az akkori honismereti kör megkérte Melis György szobrászt, a város szülöttjét, hogy készítse el Czuczor Gergely mellszobrát, s a szobor 1969 februárjában már a Csemadok székháza előtt állt. Ekkor kezdődtek meg a Czuczor Gergely irodalmi és kulturális napok. Először öt-hat hétig tartottak, most már csak 3–4 hétig. 1991-ben már a XXII. Czuczor-napokra került sor. A külföldi előadók részvételéhez a járási párt ideológiai titkárának az engedélye kellett, ez bizony sok nehézséget okozott.

A magyarországiak közül csak néhány előadót említek: dr. László Gyula, dr. Kálmán Imre, dr. Dobossy László, dr. Pais István, dr. Czeizel Endre, dr. Czine Mihály egyetemi tanárok, Halász Péter agrármérnök, Danczi József, a győri bencés gimnázium néhai igazgatója, dr. Deme László egyetemi tanár, dr. Hegedűs Géza főiskolai tanár, ifj. Gazda István, Marosi Endre és többen mások. Természetesen Csehszlovákiából is több neves előadó szerepelt: dr. Turczel Lajos egyetemi tanár, dr. Püspöki Nagy Péter, dr. Révész Bertalan kandidátus, dr. Szénássy Zoltán, Gáspár Tibor, Gerő János gimnáziumi tanárok, Dobossy László író, Liszka József, és az azóta elhunyt dr. Csanda Sándor.

Jelenleg a honismereti klubnak több mint 20 aktív tagja van. Minden hónap első hétfőjén rendszeres klubnapot tartunk, amikor elhangzik egy-egy történelmi előadás. Jelenleg a klubvezetőség tagja Nátek Sándor, a helybeli református tiszteletes is, ilyen tagunk az 1989. novemberi események előtt sajnos nem lehetett. A honismereti klubnak 1969-től Major Ferenc a vezetője. Az utóbbi tizenöt évben a honismereti klub évente 8–10 előadást szervezett. Megnyugtató, hogy nem kell már engedélyt kérni, ha külföldi előadókat akarunk felkérni. Am sajnos, most anyagi nehézségekkel küzd a Csemadok helyi szervezete. Bízunk abban, hogy a vezetőség is tudatában van annak, hogy kultúra nélkül nincs társadalmi fejlődés és segít helyzetünkön.

Dr. Hofer Lajos

Ezrek emlékeztek a madéfalvi veszedelemre

Minden évszázadban eret kell vágni a nyugtalan vérű, rebellis székelyeken – jelentette ki dőlyfős büszkeséggel, magabiztos fölényeskedő hangon a madéfalvi vérengzés után Siskovics tábornok, az alkotmányos ősi jogaiért küzdő székely magyarság kegyetlen megtorlója. Zaklatott történelme folyamán bizony sokszor „eret vágott” e népen az ősi földjére berontott ellenség... Nagy vér- és embervesztés volt az 1764. január 7-i „fekete vízkereszt napja” is.

Siculicidium. Mai kifejezéssel: székelygenocídium, székelygyilkolás, székelyöldöklés. Közismertebb, historiai néven: madéfalvi veszedelem. Sok jajt-bajt elindító tragikus esemény; ma is sajnó-fájó emléket idéző szomorú történet. A vereség, a kudarc napja; de a

tanulságé is. Egyik tragédia végét és egy másiknak a kezdetét jelzi ez a történelmi dátum; immár két és egynegyed évszázad óta. Ekkor kezdődik a székely magyarság 200 esztendeig tartó kálváriája, illetve a Moldvában maradt késői leszármazottjainak, a moldvai magyaroknak napjainkig tartó porladása, idegen népek közé való beolvassztása. Az osztrák hadsereg kegyetlen megtorlása következményeként ezres tömegek kényszerültek elvándorlásra, bujdosásra; az „elcsángálásban” látták szabadságuk egyetlen reménysugarát. Késői ük- és szépunokák kesergő dalaikban ma is elsiratják a menekülés szörnyű emlékét: „Nálunk a legszebbik estét, Fekete gyászra festették...”

Többezres tömeg zárandokolt ebben az évben is Madéfalvára, hogy a székely veszedelem 228. évfordulóján kegyelettel fejet hajtson, gyertyát gyújtson annak a majdnem 400 vértanúnak az emlékére, akik – szabadságuk védelmezése közben – halálukat lelték az ellenség ágyúgolyóinak mindent felperzselő tüzeiben vagy a jeges Olt vizében. De kegyelettel emlékeztek azokra is, akik hazájuk elhagyására kényszerülvén szétszéledtek a moldvai lankákon, a vajda földjén, és ott a sorvasztó nagy idegenségben, magukra hagyatva, idegen népek és nyelvek tengerében elpusztultak: lehervadt ajkukról az édesanyjai szó. Am akik még megmaradtak édes anyanyelvükben magyarnak ott a Kárpátokon túl, elhagyatott szigetként ma is keseregik:

*Mikor Csikból elindultam,
Szívem se vót, úgy búsultam,
Kezem fejemre kapcsoltam,
S én magamot úgy sirattam...*

1992. január 7. Igazi székelyföldi tél. A távoli, kéklő havasok fenyveseit vastag hóréteg borítja; Madéfalvát és határát szintén. Metsző élet a Némere meg-meglebbenti, de az ünneplő tömeg már a délelőtti órákban egyre gyűl, szaporodik; betöltve a falu felső részét, a települést átszelő országutat, az emlékmű körüli teret. Ezek állják körül a 87 éves emlékművet. (Tamás József építész mérnök alkotását 1905. október 8-án avatták föl.) A veszedelemre emlékeztető turulmadaras obeliszk mindkét oldalán több mint húsz templomi zászló sorakozik a környező csiki falvakból; harisnyás, székely ruhás legények-lányok mindenhol. Ilyen tarka bokrétás tömeget csak Csíksomlyón látni a pünkösdi búcsúkor. Az emlékmű előtt fölállított oltár, előkészítve szentmisére. Két oldalán nemzeti jelképeinket fűgén lobogtatja a Gyergyó felől fújdögáló hideg szél; fészes harisnyás, ráncos csizmás legények állnak őrt a piros-fehérvörös lobogó, illetve a holdas-csillagos, kék-piros székely zászló mellett. A többezres tömeghez újabb csoportok, falvak csatlakoznak a gyergyói tájokról lefelé kanyargó úton, amely átszelve Felcsíkot Csíkszeredán át, Sepsiszentgyörgyön keresztül a Barcaságba és Brassóba vezet.

A csikiakon kívül jelen vannak papjaikkal a Gyimes-völgyi falvak lakói: idősek és fiatalok, asszonyok és lányok, valamint kisiskolás gyermekek mindannyian gyönyörű gyimesi népviseletben. A bujdosók Moldvában maradt kései leszármazottjainak képviselőiben idezarándokolt néhány asszony Pusztinából és Lujzikalagorból.

Ezer meg ezer ember ünnepélyes tartásban, ájtatos lélekkel várja dr. Jakubinyi György főtiteltelendő püspök urat. Szemet-lelket gyönyörködtető látvány a székely ruhás csiki lányok-asszonyok csoportjai, feszülő székely harisnyás legények, férfiak tömege. E nép másságát jelölő gúnya nemcsak ilyen nagy ünnepkor kerül elő a ládafiából; minden vasárnap így öltözik ez a nép. Valaha katonának kijáró ruha volt a harisnya meg zeke és lajbi. E tájak falvai ma is a legszebb emlékek között őrzik Domokos Pál Péter tanár úr alakját, aki a háború előtt Csíkországban újra *divatba hozta* e csodálatos népviseletet. Szürke zeke fekete zsinórral; piros zsinóros fehér harisnya; fekete zeke fekete zsinórral; – egyszóval a gúnya színe, zsinórozása, a vitézkötéses ruhadíszek alakja, a csizmák formája, állása szerint lehetett és lehet tudni ma is, hogy Székelyföld melyik tájegységéről (melyik székből) zárandokolt Madéfalvára a hajdani vértanúk mai ük- és szépunokája.

Jókötesű székely ruhás legények lovas bandériuma nyitott utat a tömegben a püspök úrnak és annak a 30–40 tagú papi testületnek, amely a község parókiájáról igyekezett a székely vértanúk „oltárához”, az impozáns emlékműhöz. Délelőtt 11 órakor kezdődött a megemlékező ünnepség.

Brága Benjamin, a szervezőbizottság elnöke megnyitó-köszöntő szavai után a helybeli fúvószenekar a székely himnuszot játszotta, majd koszorúzás következett. A bukaresti magyar követség részéről Székely Levente helyezte el a megemlékezés kegyeletkoszorúját, Domokos Géza az RMDSZ országos vezetősége nevében helyezett el koszorút. Majd következtek az egyházak (a magyar egyházak), a megyei, városi, községi polgármesteri hivatalok, az RMDSZ-szervezetek koszorúí.

Iskolás gyermekek zenés irodalmi műsorban idézték Zöld Péter tisztelendő alakját, aki vállalva börtönt, száműzetést, osztozott a bujdosók sorsában, követvén őket moldvai számkivetettségükben. Könnyekig meghatotta az ünneplő közönséget a moldvai csángó magyar asszonyok éneke. A pusztinai Nisztor Ilona (Ó, Szent István, dicsértéssel... Csángó magyar, csángó magyar...), a lujzikalagori Csernik Marica (Lehullott a Jézus vére...) vagy a szintén pusztinai Pál Józsi Erzszi László Józsiné (Csángó Miatyánk...) sajátos dallama, stílusa „erőst szép volt”. Mintha a Kájoni-féle Cantionale-muzsikát hallottuk volna...

Jakubinyi gyulafehérvári püspök úr népes paptestülettel gyászmisét koncelebrált annak a 400 székely hősnak az emlékére, akiket 228 esztendővel ezelőtt a kegyetlen zsarnokság halálra gyilkoltatott. Szentbeszédében fölidézve az ártatlanul legyilkolt vértanúknak és az ősi földjéről kiűzetett bujdosóknak emlékét, a mai nemzedéket a helytállásra és e hazában való megmaradásra szólította fel. Ragaszkodni foggal és körömmel a szülőföldhöz, végtelenül szeretni azt és dolgozni annak művelődési-lelki-gazdasági fölemeléséért – ez a mai romániai magyarságnak, a székely magyarságnak is legfontosabb teendője. Sógor Csaba, Felcsík szórvány református magyarok lelkesze tolmácsolta Tökés László nagytiszteletű püspök úr üzenetét. Császár Vilmos történelem szakos tanár ismertette a madéfalvi veszedelem történelmi hátterét.

A gyászmise után ünnepi megemlékező beszédek következtek. Domokos Géza a szülőföldhöz való kötődésről, az itthon maradásról beszélt; Sylvester Lajos az EMKE képviselőjében emlékezett meg a nap jelentőségéről. A Moldvai Csángómagyarok Szervezetét a Siculicidiumra való emlékezés ünnepségén ketten képviselték: Bartos János, a szervezet elnöke és a Csángó Újság szerkesztője. Beszédében a lap szerkesztője elsősorban a veszedelem és a moldvai magyarság kapcsolatára tért ki.

Madéfalva 1992. január 7. Megható és felemelő ünnepség. Aki jelen volt, hitben-lélelben megerősödve tért haza; azzal a makacs hittel, hogy „itt élned s halnod kell”. Salamon János madéfalvi polgármester, aki gipszbe tett lábbal is tele van energiával és tenni akarással, megköszönve a jelenlétet, meghívott mindenkit a jövő esztendei megemlékező ünnepségre is.

Ősz Erőss Péter

Hatvani István professzor emléktáblája Rimaszombatban

1991 novemberének vége felé, egy derűsen őszi hangulatú vasárnap délelőttön, az istentisztelet után népes közönség gyülekezett Rimaszombat főterén, a református parókia melletti emeletes házban. Jelen voltak a város önkormányzatának fő tisztségviselői és a messzi Debrecenből jött vendégek, az ottani Déri Múzeum és református kollégium képviselői is. Nem csak a rendezőség, hanem Rimaszombat egész lakossága számára is jelentős eseményre került sor: annak az emléktáblának a leleplezésére, ünnepére, mellyel a 4. számú Hatvani István Cserkészcsapat állított emléket a csapat névadójának, a város híres szülőltjének. Hatvani István, a nagy természettudós és kiváló professzor Rimaszombatban született 1718. november 21-én, ám ennek a ténynek eddig semmilyen látható nyoma, jele nem volt a városban. A kétnyelvű emléktábla a cserkészcsapat kezdeményezésének eredménye, s avatása csaknem pontosan egybeesett Hatvani születésének évfordulójával. A táblát a Hanva községben élő Igó Attila kőfaragó, a fölötte levő arcképdomborművet édesapja, Igó Aladár szobrász készítette.

Hatvani István a középiskola elvégzése után, 1738-ban Debrecen kollégiumába iratkozott, ahonnan az egyháztanács támogatásával Bázélbe ment, gyalog és postakocsin. 1747-ben filozófiából doktorált, s 1748-ban orvosi oklevelet nyert egy értekezésével, melyben a betegségeknek az arcról való felismerését tárgyalja, bizonyítva, hogy a XVIII. századi orvosok körében nem volt idegen a lélek és a test egységének elve, amit azután a modern gyógyászat fedezett fel újra.

Hatvani Istvánnak külföldön több helyütt tanári széket kínáltak, de a meghívásokat nem fogadta el, visszatért a debreceni kollégiumba, ahol harminchét éven át filozófiát és matematikát tanított. Életét és munkásságát népe művelésének és fölemelkedésének szentelte. Mint kora legtöbb tudósa, ő is polihisztor volt, orvostudomány, fizikával, csillagászat-foglalkozott. 1757-ben megírt önéletrajza szerint ontológiát, kozmológiát, kísérleti fizikát, botanikát, földrajzot, mechanikát és természetjogot is oktatott. Magyarországon ő kezdett először kémiát tanítani. Mint orvost, külföldön is ismerték, s országszerte híre járt mindenféle „csodás” gyógyításának. E mondákat irodalmi szinten Jókai Mór dolgozta föl A magyar Faust című könyvében.

Hatvani István csillagászati értekezéseivel vált világhírűvé. Széles kapcsolatokat tartott fenn külsországi tudósokkal. A tudományos irodalom az ő jóvoltából a XVIII. században európaibb volt, mint valaha és mint később. Hatvani jelentősen hozzájárult a magyar tudomány beillesztéséhez az egyetemes kultúrába.

A hazai kartéziánus hagyományokkal szemben inkább Newton követőjének vallotta magát. A tapasztalat és a kísérletek rendezőelvként való elismerése a biológia megszületésének egyik alaptételévé lett. Abban, hogy Hatvanit a magyar Faustnak emlegették, olthatatlan tudásszomja és a nép babonás tisztelete jutott kifejezésre. 1786-ban hunyt el Debrecenben, sírjára 1883-ban bukkantak rá.

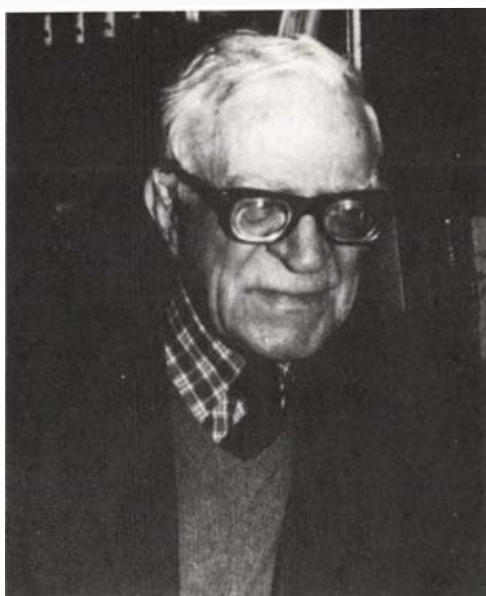
Hatvani Rimaszombatból indult, szülőháza már nincs meg, annak a háznak a telkén állt, melynek falára most az emléktábla került.

Az avatőnnepség alatt az új táblánál cserkészfiúk és -lányok álltak díszőrséget. A műsort a cserkészkarósné énekszáma vezette be. Mács Attila üdvözlő szavai után ünnepi beszédek következtek, szlovák nyelven Ján Drugda, a városi hivatal kulturális osztályának vezetője, magyar nyelven Vörös Attila cserkészparancsnok méltatta Hatvani munkásságát, kiemelve az emléktábla-állítatás fontosságát. Ezt követően Gyürke Etelka latin nyelvű éneklését és Pelle Tímea szavalatát hallhatta a közönség. A cserkészcsapatzászlóval letakart emléktáblát dr. Kálmán László, a körzeti cserkésztanács elnöke leplezte le. Az emlékezés és tisztelet koszorúját elsőként a 4. számú Hatvani István Cserkészcsapat helyezte el a tábla alatt, majd Takács Béla, a Debreceni Református Kollégium igazgatója, a Déri Múzeum nevében pedig dr. Boross Zoltán történész koszorúzott, aki meleg hangú beszédet is mondott, tudatva, hogy Debrecenben is működik egy Hatvani nevét viselő cserkészcsapat, mellyel a rimaszombati csapat baráti kapcsolatot alakíthat ki. A vendégek sorában ott volt Szathmári Ibolya, a múzeum igazgatója is, valamint a Kazincbarcika cserkészcsapatának köszöntését hozó Binó Imre cserkésziszt.

Az emléktábla készítői, az ünnepség rendezői ezúton is köszönetüket fejezik ki mindazoknak, akik az avatáson megjelentek, sőt, a cserkészeket pénzdományokkal is megtisztelték. Köszönet illet mindenkit, aki támogatásával, segítségével hozzájárult ahhoz, hogy Hatvani István végre megérdemelt helyet kapjon a város művelődéstörténetében, hogy november óta új emléktábla díszíti Rimaszombat főterét. Aki elhalad arra és felnéz reá, az gondolatban bizonyára kegyelettel hajt fejet Hatvani géniusza előtt, miközben eszébe jutnak Arany János ama szavai, hogy ez már csakugyan méltó és valódi hála, „mit a nagy Jóltevőnek adhatunk.”

Veres János

Domokos Pál Péter öröksége

Kevés tudósnak adatik meg a sorstól az az elégtétel, hogy munkássága még életében egyetemes, nemzeti elismerésben részesül. Domokos Pál Péter aligha gondolta a húszas években tett gyötrelmes moldvai néprajzi gyűjtőútjai során, hogy pátriárk korban a tudományág legjobbjai között fogják tisztelni. Eszébe juthatott volna-e az ötvenes években Budapestről „kitelepített”, Szárász faluba költözött „megbízhatatlan” minisztériumi főtisztviselőnek, hogy egykoron, 90 évesen a parlament épületében átnyújtják neki a legnagyobb tudományos kitüntetést, a Széchenyi-díjat? Húsz éve, harminc éve tudja, érzi, hogy fiatal kutatókat vonz köréje a legkiszolgáltatottabb európai kisebbség, a moldvai magyarság iránt – főképpen az ő munkásságának hatására – felébredt nemzeti felelősség, de talán ő sem tudta felmérni, hogy milyen mély és megindító az iránta megnyilvánuló szeretet a népi mélységekben.

A magyarság március 4-én fejedelmet temetett. A mély gyász és méltó pompa engem egy másik temetésre emlékeztetett. Ugyanígy temettük 1977-ben Kolozsváron Erdély utolsó fejedelmét, Kós Károlyt. A koszorúk végtelen sokaságát ott is népviseletbe öltöztött falusiak vitték, kalotaszegiek, akik fogadott fiuknak tekinthették a nagy író és építész, mind a két munkaágban stílus és életet alapítót. A Farkasréti temetőben csángók és székelyek mentek a koporsó mögött, nagyobb részt moldvai falvakból erre az alkalomra érkezett gyászolók. Akiknek a népzenejét, folklorját legnagyobb eredménnyel Domokos Pál Péter tette a magyar népművészet kincsévé. Kalotaszegről sem volt könnyű tömegesen beáramlani Kolozsvárra, román rendőrök kutató ellenőrzésén át, de a moldvai csángóknak sokkalta nagyobb akadályokat kellett legyőzniük, nekik is román rendőrök meg határőrök gyanakvását, gáncsait, hogy ezer kilométert tegyenek meg otthonaiktól a budapesti sirhantig. Tudomány és nép találkozása volt ez a temetés, bizonyosság újból arra – Kodály után kell-e még igazolás? –, hogy a nép igenis fogékony a tudományra, értékeli azt a tudást, amely őt szolgálja, egyebek között a népi élet sok ezer esztendő örökségének tudatosításával.

Ha képzeletben összemérjük, Domokos Pál Péter jóval hosszabb utat tett meg a moldvai csángókért, székerek, gyalog, fizikai valójában és „lelki gyaloglásokon” meg könyvtári búvárkodások révén, mint a csángók az ő temetésére tartva. Elettűtja a köztudatban joggal forr össze a csángókutatás e századi fellendülésével, felbecsülhetetlen eredményeivel. Ha egy nyugati néprajztudós végigtekint Domokos Pál Péter könyveinek, tudományos közleményeinek hosszú során, aligha hiszi el, hogy ez a konok férfi, ez a székely harisnyát oly szívesen viselő tudós valójában tanítósággal, kántorkodással, tanárkodással, miniszteri tisztviselősködéssel vagy éppen szántás-vetéssel kereste meg a kenyerét. Ha ez a nyugati kolléga a temetésen végighallgatja Andrásfalvy Bertalan felemelő búcsúztatóját, még inkább zavarba jön: a miniszter a tanítványokkal együtt nem egy akadémiai kutatóintézet vezetőjét méltatja, hanem – milyen találó a hasonlat! – a csángók vándor apostolát.

Jelképes volt a Farkasréti temetésén az is, hogy egy délutánra Budapestre „költözött” Csíksomlyó, a néprajztudós szülőhelye. Otthon is ugyanaz a pap temette volna, aki itt, ugyanaz a siratóéneket hangzott volna fel. S hogy Domokos Pál Péter budapesti álma könnyebb legyen – otthoni szokás szerint –, a közvetlen gyászolók, a messziről érkezett tiszteletvendők egy-egy maréknyi földet helyeztek a sírba engedett koporsóba. Otthoni földet, Somlyó földjét, Moldva földjét, amelyet magyar lakóinak vére és verejéke szentelt meg.

Domokos Pál Péter tudományos rangját olyan tekintély jelölte ki először, mint Bartók Béla. Az állástalan székely tanár első moldvai gyűjtőútja eredményeit Bartóknak mutatta meg: 68 csángó magyar népdalt és 86 népdalszöveget. Bartók Béla, aki maga is készült volt Moldvába még az első világháború előtt, de utazását a hadi események megghiúsították, írásban így véleményezte a feltárt kincset: „Domokos Pál Péter tanár úr moldvai csángó dalgyűjtőmunkájának véleményem szerint annyira értékes anyag, hogy tudományos szempontból fontos volna kiadni.”

Ennek az ajánlásnak a nyomán jelent meg 1931-ben *A moldvai magyarság* című kötet, 1931-ben, Csíksomlyón. Fontos az időpont: a román elnyomó politika felerősödésének szomorú kora ez, fontos a helység, Csíksomlyó, ahonnan a ferences barátok kultúraápoló, népnevelő tevékenysége századokon át kisugárzott nemcsak Csíkba, Felső-Háromszékre, Udvarhelyszékre, de át a Kárpátokon, Moldvába is. Csíksomlyón volt házfőnök az orgonaépítő, nyomdaalapító Kájoni János, akinek XVII. századi kódexét majd az idős Domokos Pál Péter adja ki, 1979-ben, ...*édes Hazámnak akartam szolgálni...* címmel, együtt Petrás Ince János „tudósításával”. Mind a két elődjét Domokos Pál Péter joggal tarthatta tanítómesterének, az erdélyi magyar művelődésben központi szerepet játszó rendtartományi főnököt és a csángó folkloért elsőnek lejegyző klézsei plébánost, aki a múlt század negyvenes éveitől küldte Budapestre a csángó népköltészet általa szedett virágait. Alázatos tanítvány volt Domokos Pál Péter, hűségese megkereste a Kájoni *Cantionale*-jában csak szöveggel szereplő 800 magyar és 800 latin ének zenéjét, és csatolta a modern kiadáshoz az eredeti dallamokat is.

Hűség, kitartás, szolgálatvállalás erényei egyesültek ebben a példás székely tudóban. Majdnem egyidős volt századunkkal, 1901-ben született. Tanítói, majd tanári diplomákat szerzett Csíksomlyón, Debrecenben, Budapesten a zene, a matematika, a fizika és a kémia oktatására. Előbb Csíkkarcfalván tanított, majd Vulkánban, a Hunyad megyei ipartelepen, aztán Csíkszeredán és Kézdivásárhelyen tanárkodott. Közben állástalan lett, mert magyarországi diplomája gyanakvást keltett a román tanügyi hatóságokban. Abban a helyzetben legtöbbször feladták a küzdelmet, elvándoroltak szülőföldjükről, földművesnek álltak, esetleg egy kisebbeségi vállalathoz könyvelőnek. Domokos Pál Péter 28 esztendősen rendhagyó feladatot vállalt magára: gyűjtőútra indult a Szeret, a Tázló, az Uz és az Ojtoz folyók völgyébe, sőt, még a Dnyeszter mentére is eljutott, a hajdani Csöböröcsökre, ahová a hagyomány szerint Szent László királyunk telepített volt előőrsek magyarokat. Huszonnyolc esztendősen ment be először Moldvába, 79 esztendősen utoljára. A két dátum között a közösségi szolgálatát kereső egyéni áldozatvállalás hatalmas íve feszül.

A néprajzi gyűjtés: tanítás – nem iskolai fokon. Az egész nemzet érzelmi nevelése. Domokos Pál Péter megszállott nevelő. És az iskolai oktatás vezető egyénisége, aki a második világháború előtti években az erdélyi római katolikus egyházmegye tanfelügyelője volt. Az erdélyi egyházak Trianon után döbbentek az iskola nemzetfenntartó erejére. A román államhatalom mind gyorsabb ütemben számolta fel a magyar tannyelvű elemi iskolákat. Tizenkét év alatt, 1924-től 1936-ig az 1010 állami magyar elemiből csak 112 maradt. Valóban nemzet- és nyelvtudó szerepet kapott az egyházak által fenntartott 902 felekezeti népiskola. (Mind a négy erdélyi magyar vallásfelekezet, a római katolikus, a református, az unitárius és az evangélikus, hívei lélekszámának és anyagi lehetőségeinek arányában működtetett iskolákat, de az 1934/35-ös tanévben így is 175 ezer magyar gyermek volt kénytelen román elemibe járni.) A katolikus iskolai oktatást Márton Áron, akkori kolozsvári plébános, a későbbi megyés püspök mindenkor személyes ügyeként kezelte. György Lajos professzorral közösen *Erdélyi iskola* címmel lapot adott ki Kolozsváron. Ebben olvashatjuk: „Erdélyben a népművelés, a társadalmi munka, népünk minden irányú nevelése és felvilágosítása az iskola feladata. Ezt akkor teljesítheti, ha kereteit kiszélesíti, munkaterületét a társadalom egészét tekintve, s a meglevő sok nemes törekvést elmélyítve, rendszerezve, egységes irányítással, népi közösségünk javára szolgáló egymozdulatú magyar cselekvéssé fogja.”

Ezt az egymozdulatú magyar cselekvést testesítette meg a tanfelügyelő Domokos Pál Péter, aki élete alkonyán, a példaképének tekintett Márton Áron püspökről írt könyvében (*Rendületlenül...* 1989.) áttekintést nyújtott az erdélyi magyar iskoláknak erről a hősi korszakáról is. A második bécsi döntés után Kolozsváron Domokos Pál Péter az állami tanítóképző igazgatója lett, s ekkor az igazi nemzeti öntudatot és a más népek megbecsülését oltotta tanítványai szívébe. A bosszú mindig távol állott tőle, de konok szeretettel mondta ki az igazságot a történelemről, a csángóakra szakadt román elnyomatásról.

Józanul mérte fel az erdélyi magyarság várható jövőjét Domokos Pál Péter 1944 őszén, az orosz és román megszálló csapatok közeledtekor. A szovjet rendszer képére alakított Romániában az első pillanattól nem volt helye az író Tamási Áronnak, a néprajzos Domokos Pál Péternek, és néhány év múlva börtönbe zárták Márton Áron püspököt. A sors különös fintoraképpen, együtt a párthú kommunistákkal – mint Balogh Edgár, Kurkó Gyárfás – és a magyar nemzeti érdekeket felvállaló szociáldemokratákkal, mint Lakatos István kolozsvári nyomdász-pártvezető. Domo-

kos Pál Péter nem hazát cserélt, ezért lelket sem kellett cserélnie. Majdnem fél évszázadon át a Budafoki úti lakását a csángó kutatás „nem hivatalos”, de annál tevékenyebb központjává alakította át. Most nem mehetett – vagy csak néha – Erdélybe, hát Erdély és Moldva jött el hozzá, hozva gondjait, fájdalmait, és az ősz pátriárka a történelem ismeretével, tanulásaival felvértezve bocsátotta haza őket. Legalább annyit tett Erdélyért, ha nem többet, és mindenképpen teljesen önzetlenül, mint bármelyik otthon maradt kortársa. Pedig közben egyéni sorsát méltatlan balszerencsék sorozata keserítette meg, áthelyezése egyik minisztériumból a másikba, elbocsátása, kitelepítése Budapestről, rendőri megfigyelés alá helyezése. Mint egy öreg tölgy körül a csapkodó vihar, úgy tombolt Domokos Pál Péter ellen az okatlan harag, gyűlölet, elfogultság. Hol vannak már a rágalmozói? Hol a reá „felügyelő” rendőrök? Hol a kitelepítő hatalmasságok? Domokos Pál Péter úgy győzte le őket, hogy lelki nagyságának szelíd fölényében nem is állt ki harca ellenük.

S talán egyéni életének ennél a végső diadalánál is fontosabb, hogy a csángó ügy, amelynek hosszú életét szentelte, kimozdult az önfeladás, közöny ájultságából. Domokos Pál Péter tudós volt, nem népezer, de mivel munkái, gyűjtései, könyvei, cikkei mindig a nemzeti felelősség jegyében munkálták a jövőt, illendő volt, hogy a jövő is melléje álljon, segítségére legyen a manapság tapasztalható „csángó ébredésben”. Hányszor mondott le a magyar közvélemény a moldvai magyarokról, hányszor mosolyogtak meg mindazokat, akik hittek egy meggyőző népcsoport szunnyadó öntudatában, önmagára eszmélésében! A néprajz igazi nagyjai mindenkor a csángók ébresztői kívántak lenni. Maga Bartók Béla volt a moldvai magyarok egyik nagy pártfogója. Egy 1938-ban keltezett levelében úgy jellemezte a csángók sorsát, hogy „rettenetesen el vannak nyomva”. Annak kapcsán mondta ezt, hogy az eucharisztikus világkongresszus alkalmából két csángó asszony énekét hallgathatta meg. A két nőfát Domokos Pál Péter hozta fel Budapestre a moldvai Trunk faluból, a Szabó Ferenc és a Benedek Péter családjait. Mindezt, a neveket, a Budapestre utaztatást is akkoriban ajánlatos volt gondosan titkolni. Bartók így folytatta: „Egyelőre azonban titokban kell tartani a történetet, és később is név nélkül kell nyilvánosságra hozni, egyébként megtörténhetik, hogy a szegény, ártatlan teremtetéseket a román csendőrség a dutyiba dugja, csupán azért, mert itt az anyanyelvükön dalokat és meséket adtak elő. Szép a világ, ugye?”

De Bartók jajszava 1938-ban még alig visszhangzott a trianoni anyaországban. Napjainkban az ocsúdó nemzeti lelkiismeret mozdul a moldvai magyarok megsegítésére. Immár természetes, hogy a pápátogatásra ezer csángót hívnak el Budapestre, vállalva az utazás költségeit. Magától értetődő, hogy a Hősök terén, a pápai misén harmadiknak egy csángó magyar pap, a Csíkszentdomokoson szolgáló Horváth Antal esperes lép a szentatya elé és átnyújtja a moldvai magyarok aláztos, de jogos és öntudatos kérését anyanyelvű miséért, egyházi szolgálatért. Mikor hajózott végig a Dunán, Budapesttől fel Esztergomig hatalmas csángó csapat? Láta-e eddig vonulásukat a számukra oly drága kereszt és templomi zászlók alatt a magyar főváros? Ki lepődik meg azon, hogy a keleti magyarok lelki ápolását hajdanán felvállaló Szent László Társaság örökében, szellemében – világi feladatok elvégzésére – egyesület alakult Budapesten és az első, elegendig egyetlen moldvai magyar költő, Lakatos Demeter nevét veszi fel? Mindezek a tények együttesen a nemzeti szemlélet megváltozását, „keletre fordulását” jelzik erőteljesen. Mintha a nemzet egésze átvette volna Domokos Pál Péter hangját, 1940-es könyvének címét, jelmondatát: *Mert akkor az idő napkeletre fordul!*

Domokos Pál Péter hatalmas munkássága így épült be a nemzeti tudatba, a felelősség jegyében.

Örökségét folytatják mindazok, akik írnak, szólnak, tesznek a moldvai csángó magyarok megmaradásáért, immár tizenötmillió magyar nevében. Tesznek pedig Erdélyben, Moldvában – a történelem első szülőföldi Csángó Szövetsége keretében –, tesznek Győrben, ahol Domokos Pál Péter hagyatéka a csángó kutatás anyaországi központját alapozta meg. A Széchenyi-díjjal járó jelentős pénzösszeg felét a győri kutatóknak ajándékozta. Annak a városnak, amely így kétszeres elkötelezettje a keleti magyarok védelmének. Mint a Domokos Pál Péter-hagyatek kezelője, és mint a Szent László-herma őrzője. Nagy királyunk – ki ne tudná? Vagy mégis akad? – a keleti végek magyarjainak védelmezője volt, akit freskókra festett és lelkekbe rejtett legendák öveznek ma is Erdélyben.

Domokos Pál Péter életének lezárulása után a csángó kutatást csak ebben a szélesebb, nemzetet átfogó keretben és felelősséggel szabad folytatni, intézményesen és önkéntesek áldozatával egyszerre. Nála a tudomány hivatás volt, nemzeti kötelesség. Petrás Ince János, az első magyar folklórgyűjtő és klézsei vértanú plébános szavai szerint: „Édes hazámnak akartam szolgálni.”

Beke György

Radetzky Jenő emlékezete (1909–1991)

1991. november 26-án a székesfehérvári kórházban elhunyt Radetzky Jenő nyugalmazott gimnáziumi szakfelügyelő, aranydiplomás középiskolai tanár, országos híré madártanudós, a hazai természet- és madárvédelem hosszú évtizedeken át fáradhatatlan munkása, kiváló szakíró, a honismereti mozgalom elkötelezett híve és nemzedékek nagyhatású nevelője.

Veszteségérzet és megrendülés – ezt éreztük sokan szerzte az országban (sőt, határainkon kívül is), amikor megtudtuk a gyász hírt. Noha az utóbbi időben személyes találkozásainkon (a legutolsó 1991. augusztus 5-én volt tudományos birodalmában, az agárdi Chernel István Madárvártán¹) és leveleiben² mindig említette erejének fogyatkozását, látván a régi színvonalon végzett szerzteágazó munkálkodását, senki sem számított hirtelen távozására. Már-már természetfölötti erővel hittük: Neki még élnie kell sokáig, hisz örökifjú szellemi energiát sugárzott a végóráig!

Immár bekövetkezett: Radetzky Jenő tanár úr, sokunk szeretett és tisztelt Jenő bácsija „minden élők utolsó útjára tért”. A székesfehérvári Fecskeparti temetőben 1991. december 2-án mély részvétellel kísértük utolsó útjára.³ (A gyászszertartás alatt vadlúdcsapat repült át a temető fölött – így búcsúzott a természet egyik legnagyobb jötevőjétől.)

Radetzky Jenő – ne féljünk kimondani! – századunk egyik legfényesebb tudós tanári pályáját futotta be. Aki egyszer is beszélt vele, nyomban szellemi vonzáskörébe került; professzori megjelenése nem mindennapi talentumot sugárzott. A tudomány első morzsáit édesapjától, az ugyancsak kiváló tanító és ornitológus Radetzky Dezsőtől kapta. Gyermekéveit az akkor még Fejér megyéhez tartozó Tárnok községben töltötte. A tudós apa irányításával ott nyílt rá fogékony elméje és lelke a természet ezernyi csodájára. A szülői

¹A madárvártáról lásd még *Radetzky Jenő: Az agárdi madárvárta*. Honismeret, 1978. 3. 29–32. old.; *Szatmáry Attila: Madárvárta*, 1979. Honismeret, 1980. 1., 19–20. old.; „Egy egész életre eljegyeztem magam a madártani kutatással. Radetzky Jenővel beszélget *Vörösmarty Géza* (a madárvártán). Honismeret, 1982. 2. 40–41. old.

²1966 tavaszán, az enyingi gimnáziumban a mi osztályunkba látogatott szakfelügyelőként, akkor láttam őt először. Később tanártársak és barátok lettünk. Számos műve dedikált különlenyomatát s több mint száz levelét, lapját özönm archívumomban.

³Ravatalánál e sorok írója mondta a gyászbeszédet, mely szomorúságos szerepre még 1986-ban kérte föl Radetzky Jenő.

házban ott lebegett Herman Ottó és Chernel István szelleme, akikkel édesapja szakmai kapcsolatban állt.

Családja később Székesfehérváron telepedett le, s Radetzky Jenő ott érettségizett. Mindössze 18 esztendő volt, amikor részt vett a budapesti nemzetközi zoológiai kongresszus madártani szekciójának munkájában, ahol olyan szellemi nagyságokkal ismerkedhetett meg, mint a világhírű Új-Guinea-kutató Bíró Lajos, az Afrika-vadász és állattani gyűjtő Kittenberger Kálmán és Csörgey Titusz, a világhírű madárillusztrátor. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem (a mai ELTE jogelődje) természetrajz-földrajz szakán szerzett 1932-ben középiskolai tanári oklevelet. (Az egyetemen tanára volt Cholnoky Jenő geográfus, Mauritz Béla ásványtani tudós, Paál Árpád és Mágocsy-Dietz Sándor botanikus.)

Göröngyös út vezetett a későbbi sikerek felé: őt (!) esztendeig nem kapott állást. A fehérvári múzeum ingyenes gyakornokaként tevékenykedett (ásatások, gyűjtések, preparálás stb.), s ezekben az években alapozta meg, bővítette ki madártani szaktudását. Járt a fehérvári Sóstót, a Sárrétet és a Velencei-tavat, figyelte a madarak életét, vonulását, az élőhelyek változásait. Elsők között foglalkozott tudományos elmélyültséggel az úgynevezett kultúrbiotópok (az emberi tevékenység során létrejött másodlagos élőhelyek) madártani sajátosságaival. 1936-ban, a fehérvári múzeumegyesület kiadásában jelent meg Madárkataszter a Velencei-tóvidékről című nagyobb tanulmánya, melyben madártani kutatómunkája első éveinek megfigyeléseit, következtetéseit tárta a szakemberek elé. E munkájával szinte üstökös-ként robbant be a magyar ornitológiába.

Hivatalos tanári pályája 1937-ben kezdődött. Oktató-nevelő munkája a székesfehérvári József Attila Gimnáziumban teljesedett ki, amely az Ybl Miklós Reálgimnázium és a Szent István Gimnázium (ez utóbbinak két esztendeig igazgatója is volt) összevonásából jött létre az államosításkor. Tanítványok nemzedékei őrzik emlékezetükben életre szólóan tanóráinak és kirándulásainak varázslatos élményét. Fejér megyei biológiatanárok sokasága gondol vissza nagy hálával és szeretettel a segítőkész szakfelügyelő⁴ (1955–1970) Radetzky Jenőre. Pedagógiai elveiről így szólt 1984 nyarán⁵: „Nem azt kerestem soha, mit nem tud a diák, hanem azt próbáltam kihozni belőle, amit tud! Egyik növendékem, aki később tanártársam lett, ezt mondta az érettségi találkozáson: »Amikor beléptél az osztályba, kisütött a nap!« Az a nap, amely gyakori kirándulásainkat beragyogta, s talán beléptemkor egy kicsit a mezők illatát is magammal hoztam...»

Tanítványait szaktárgyain kívül a nemes értelemben vett hazaszeretetre, a magyar és az egyetemes tudomány, kultúra, az örök érvényű humanista eszmények tiszteletére nevelte. (Fantasztikus klasszikus műveltséggel rendelkezett ő maga is.) Személyében a honismereti mozgalom egyik legelső tudós férfiúját is tisztelhetjük. „Nemcsak nyelvében, naturájában is él a nemzet!” – hirdette már évtizedekkel ezelőtt.⁶

Radetzky Jenő madártani tudományos munkásságának második szakaszában (állásába kerülésétől kb. 1950-ig) a tojástan (oológia) foglalkozott. A madártojások „geometriájáról” úttörő jelentőségű tanulmányt írt. E kézirat azonban nem jelenhetett meg, pedig ha „zöld utat” kapott volna, 10 évvel előzi meg a német Max Schönwetter⁷ hasonló munkáját. Amikor a tojástan „lezárt” tudományággá vált (a katasztrófáisan megfogyatkozott faj- és egyedszám miatt hatóságilag betiltották a tojásgyűjtést), Radetzky Jenő minden erejét a nevelőmunkára, a madár- és természetvédelemre, s a faunisztikára összpontosította.

Mérföldkönek számított ornitológusi és nevelői pályáján az 1959-es év. Ekkor épült fel – széles körű társadalmi összefogással – az agárdi madárvárta, melyet 1965-ben Chernel Istvánról neveztek el. Kevéssel a kutatóállomás elkészülte előtt siker koronázta több évtizedes másík álmát: az Országos Természetvédelmi Tanács védetté nyilvánította a Velencei-tó délnyugati sarkában elterülő 420 kat. holdnyi ősnadast, a ritka madárfajok – nagykócsag, kanalas gém, nyári lúd – élőhelyét.

⁴Szakfelügyelőként is elévülhetetlen érdemeket szerzett a madár- és természetvédelem népszerűsítésében.

⁵1984. augusztus 1-jén az agárdi Chernel István Madárvártán készített hosszabb interjúból.

⁶Természetvédelem és hazafias nevelés címmel költői szárnyalású eszmefuttatást írt a Bűvár folyóirat 1968. 1. számának 21–22. oldalán.

⁷Radetzky Jenő: 120 éve született híres ornitológusunk, Chernel István (Fejér Megyei Szemle, 1984. 1. sz.) című megemlékezésének a 162. oldalon egyik mellékmondatában utal erre. A kézirat sorsát nem ismerem, talán a hagyatékból, melynek rendezésére e sorok íróját is fölkérték, előkerül.

Radetzky Jenő a Chernel István Madárvárta – e saját szavával élve – „terepi természettudományos kísérő” vezetőjeként, mindeneként a határainkon is túlható, egyedülálló madártani, természetvédelmi oktató-nevelő és közművelődési munkát, s tudományos tevékenységet fejtett ki. A szakirodalommal, preparátumokkal, audiovizuális eszközökkel gazdagon felszerelt kutatóállomás valóságos zárandokhelyévé vált nyaranta a tudásra szomjas fiatal madárvédő- és ornitológusjelölteknek; s a roppant gazdag természettudományos anyag érdeklődő látogatók ezreit is vonzotta, így hatékony közművelődési feladatot is betöltött, pótolván némileg egy szakmúzeumot.

Radetzky Jenő a szakmai kérdéseken kívül nagy gondot fordított madárvártás növendékei sokoldalú nevelésére. Különösen fontosnak, pótolhatatlannak tartotta a honismereti kiképzést. Valamennyi csoportját elvitte a tó körül s a környékén lévő kulturális és történelmi emlékhelyekhez, nevezetességekhez (pákozdi emlékoszlop, Vörösmarty Múzeum stb.). Egy-egy kurzus után hazamenvén a fiatalok „erjesztő kovászai” lettek szűkebb és tágabb környezetükben a madár- és természetvédelem, s a honismeret olyannyira fontos eszméjének.

Az agárdi madárvárta tudományos eredményei szintén kimagaslóak. Itt figyelték meg hazánkban először a kék fu (Porphyrion porphyrio) és a fehér farkú lilebíbic (Chettusia leucura) madárfajokat. Egy vártás diák⁸ találta meg a Velencei-tó nyugati lápszigetein a hagymaburok (Liparis loselii) nevű növényfaj egyetlen hazai lelőhelyét.

Radetzky Jenő 1964-ben szervezte meg a Fejér Megyei Madárbarátok Körét, mely a megye határain is túlnöve sokáig az egyetlen olyan madárvédelmi társadalmi szervezet volt, amely – a szakmai útmutatás mellett – díjtalanul küldött madáreselést a téli etetéshez. (A napraforgómagot a vetőmagforgalmi vállalat és áldozatkész termelőszoövetkezetek adták.) A munka dandárját – a besegítő vidéki alközpontok mellett – Radetzky Jenő végezte, egészen az elmúlt télig. Évente átlagosan 250 (!), egyenként ötkilós csomagot postáztott a tagtársaknak, közöttük sok kispénzű nyugdíjasnak, mozgássérültnek, iskoláknak. A téli inséges hónapokban a madarak talán legnagyobb jövevénye volt ezáltal évtizedekig hazánkban!

Radetzky Jenő kitűnő és termékeny szakíró volt. Egyre romló nyelvi világunkban üdítő forrásként élvezhették olvasói ismeretterjesztő cikkeinek (több ezret írt, sok lapban és folyóiratban) ízeit, zamatát, kristálytisza gondolatait kifejező, tudatot formáló mondatait. Tudományos szintű írásainak száma is jelentős. 1984-ben Madarokról, tájakról Fejér megyében címmel jelent meg remek könyve, melyben egy élet tudományos tapasztalait nyújtotta át az olvasóknak.

Századunk talán legnagyobb tudós levelezője volt. Tízezerszámra (!) írta leveleit – kézzel(!) –, s nem akadt olyan hozzá forduló, akinek ne válaszolt volna, ne adott volna szakmai tanácsot. Szerzte az országban rengeteg hívet szerzett ily módon (is) a madárvédelem és a tudomány számára. Népművelő munka volt ez!

Sok mindenről kellett volna még szót ejtenünk, hogy teljes nagyságban és árnyaltan mutassuk be Radetzky Jenő szellemi arcképét. A varázslatos TIT-előadóról, a kitűnő természetfotósról és –filmesről, az aktív közéleti személyiségről, minden jó ügy készséges támogatójáról, a tudománytörténésszről egy leendő monográfia tud csak részletes képet nyújtani.

„A szellem a legmagasabb méltóság” – ezt a jelmondatot nyomtatta újságoldal méretű mappáira, melyekben tengernyi írásainak példányát őrizte példás rendben. Számos magas állami és társadalmi kitüntetéssel jutalmazták eredményes, áldozatkész, egyedülálló (és megismételhetetlen!) munkálkodását. Nem küzdött hiába. Elvégezte, amit a sorstól feladatul kapott.

Radetzky Jenő alakja, tiszteletünkre méltó egyénisége immár időtlenné válik – s példázattá. Rá is illenek Kodály Zoltán szavai, melyeket Bartók Béla halála után mondott: „azon kevesek közül való volt, akik mind másként hagyták maguk után a világot, mint ahogy találtak”.

Ifj. Kálmán Gyula

⁸Turcsányi Károly középiskolás korában.

⁹Megjelent a Magyar Agrártudományi Egyesület Fejér Megyei Szervezete és a Velencei-tavi Intéző Bizottság gondozásában.